

MILITARI DIN PANNONIA ÎN GARDA PRETORIANĂ (SEC. II-III P.CHR.): CONSIDERAȚII PROSOPOGRAFICE

Ionuț Acrudoae*

Abstract: *The Praetorian Guard was a special unit of the Roman Army during the Principate that ensured the Emperor's protection. At the beginning, the Praetorian Cohorts included only Roman citizens from the Italic Peninsula. However, starting from the 2nd century AD, the men from the heavily Romanized provinces broke this monopoly. Thereby, starting with the reign of Hadrian, militarys from Pannonia were recruited in the Praetorian Cohorts; their number increased considerably at the end of the 2nd century and the beginning of the 3rd century AD. This study underlines the prosopography of soldiers and officers in the Praetorian Guard and the resulting military, demographical and social aspects.*

Rezumat: *Garda pretoriană a reprezentat un corp privilegiat al armatei romane din timpul Principatului, având rolul de protecție a împăratului. În cohortele pretoriene erau primiți numai cetățenii romani, la început din Peninsula Italică. Totuși, o dată cu sec. II p.Chr., monopolul deținut de italice în garda pretoriană este eliminat de militarii originari din provinciile puternic romanizate. Astfel, din vremea domniei lui Hadrian, în cohortele pretoriene regăsim militari care proveneau din Pannonia, numărul lor crescând semnificativ la sfârșitul sec. II și începutul veacului următor. Acest studiu va avea în vedere prosopografia soldaților și ofițerilor din garda pretoriană și considerentele militare, demografice și sociale care au rezultat în acest sens.*

Key words: *Roman Empire, Praetorian Guard, prosopography, Pannonians.*

Cuvinte cheie: *Imperiul Roman, garda pretoriană, prosopografie, pannoni.*

O schimbare semnificativă în sistemul republican roman și semnalul trecerii la un nou regim politic a fost instalarea, de către Augustus, a unei forțe militare în interiorul *pomerium*-ului: garda pretoriană¹, cohortele urbane și, mai târziu, *equites singulares Augusti*². Denumirea gărzilor pretoriene provine din termenul *cohors praetoria*, o unitate din timpul Republicii care se ocupa de paza unui comandant în timpul unei campanii militare³. În 28-27 a.Chr., Augustus a format o gardă de protecție alcătuită din nouă cohorte a câte 500 de militari fiecare, aceștia fiind recrutați din Peninsula Italică, cel puțin până la sfârșitul sec. I⁴. Totuși, pentru a nu zdruncina din temelii tradiția republicană, Augustus a păstrat în Roma numai trei dintre aceste unități, alături de alte trei cohorte urbane, celelalte cohorte fiind cantonate în orașele din jurul

---

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România; ionut_eraueu@yahoo.com; lucrarea a apărut cu sprijin financiar în cadrul proiectului POSDRU/CPP 107/DMI 1.5/S/78342, cofinanțat de Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Primul studiu consistent privind garda pretoriană aparține lui Durry 1938.

² Busch 2007, 317-318.

³ Southern 2006, 115; Pollard 2006, 208.

⁴ Tacit., *Ann.*, IV, 2.

Cetății Eterne⁵. Această regulă s-a schimbat în timpul lui Tiberius, când Aelius Seianus, prefectul pretoriului, a construit un nou castru pentru cohorțele pretoriene – de această dată permanent – numit *castra praetoria*, aflat în nord-estul zidului Cetății⁶. În același timp, nu s-a stabilit clar o conducere a acestor cohorțe, unele surse susținând că abia în anul 2 a.Chr. Augustus a numit doi comandanți ai gărzii pretoriene pentru a împărți puterea⁷, ambii fiind din ordinul ecvestru, senatorii fiind excluși de la conducerea acestor unități⁸. Cassius Dio a amintit pericolul existenței unui singur prefect al pretoriului, cazul lui Seianus din timpul lui Tiberius fiind mai mult decât relevant⁹. Totuși, atunci când izvoarele literare amintesc de prefectul pretoriului, colegul acestuia este rareori menționat, deși acesta exista cu siguranță¹⁰, modelul colegial fiind preluat din sistemul republican când existau doi consuli.

Cohorțele pretoriene aveau un statut superior legiunilor sau trupelor auxiliare, fapt confirmat de faptul că se aflau la Roma sau în preajma orașului și nu în provinciile limitrofe, pentru că serveau numai 16 ani, și nu 20 ca soldații din legiuni, și plata considerabil mai mare decât în celelalte unități. Astfel, militarii din garda pretoriană erau plătiți dublu față de cei din legiuni¹¹, însă unii istorici susțin că, în sec. I p.Chr., pretorienii primeau 375 denari anual, iar legionarii doar 225¹². O creștere considerabilă a survenit în timpul lui Domitian, pretorienii fiind plătiți cu 1000 denari anual, în timp ce legionarii aveau doar 300 denari¹³. În același timp, la ascensiunea fiecărui împărat, la orice ocazie specială pentru casa imperială sau pentru imperiu, la fiecare victorie militară, pretorienii primeau o sumă de bani (*donativa*), acest lucru ajutându-i să se îmbogățească rapid și să promoveze pe scara ierarhică militară¹⁴. Totodată, cu timpul, aceștia au căpătat un orgoliu considerabil și, implicit, au influențat direct schimbările survenite la conducerea imperiului. În acest sens, a se vedea asasinarea lui Caligula și ascensiunea lui Claudius, ascendentul căpătat în timpul lui Nero, rolul avut în anul celor patru împărați, puterea de a negocia conducerea statutul roman după moartea lui Commodus etc.

Având ca avantaje plata superioară față de legiuni, faptul că erau din spațiul italic (cel puțin în sec. I p.Chr.) și că serveau numai 16 ani, militarii din garda pretoriană au fost promovați în rândul legiunilor în calitate de centurioni, *primus pilus* sau chiar procuratori în diverse provincii imperiale¹⁵. Dacă, la început, cohorțele pretoriene erau în număr de nouă și aveau câte 500 de militari, cu timpul acestea au ajuns la 1000 de oameni de cohorță, poate din timpul principatului lui Domitian, împăratul care ar fi format o a zecea cohorță pretoriană¹⁶.

Aceste unități erau numerotate de la I la IX, apoi până la X, și erau comandate de tribuni. Asemenea legiunilor, fiecare cohorță era împărțită în zece centurii, comandantul unei

⁵ Suet., *Aug.*, 49; Dio Cass., LV, 24.

⁶ Webster 1985, 97.

⁷ Dio Cass., LV, 10.

⁸ Southern 2006, 116.

⁹ Dio Cass., LII, 24.

¹⁰ Syme 1980, 64.

¹¹ Dio Cass., LIV, 11.

¹² Southern 2006, 115.

¹³ Speidel 1992, 102.

¹⁴ Speidel 1992, 102; Webster 1985, 98.

¹⁵ Southern 2006, 116.

¹⁶ Southern 2006, 116.

cohorte fiind un *tribunus* de rang ecvestru¹⁷. În sec. I p.Chr., pretorienii erau recrutați dintre cetățenii din Peninsula Italică; începând cu sec. II, militarii din această regiune sunt înlocuiți treptat cu cei din Pannonia și Dalmatia¹⁸.

Analiza prosopografică a militarilor din cohortele pretoriene și originari din Pannonia va fi realizată în ordinea cronologică redată de sursele epigrafice și în mod ierarhic: I. Grade militare superioare; II. Grade militare inferioare; III. *Milites*; IV. Veterani. Totodată, vom aminti familiile militarilor panonici din garda pretoriană; în cazul în care familia lipsește, vom menționa comemoratorii și legătură acestora cu militarul decedat.

Elementele fișei prosopografice vor fi următoarele:

1. nume complet, filiația, tribul și cohorta pretoriană în care activase;
2. origine provincială sau urbană a militarului respectiv;
3. unitatea din care a făcut parte anterior (unde este cazul);
4. vârsta soldatului;
5. serviciul militar;
6. vârsta recrutării (aceasta va fi calculată dacă dispunem de vârsta la deces și serviciul militar îndeplinit);
7. perioada recrutării (aceasta va fi dedusă prin scăderea perioadei de serviciu din datarea inscripției);
8. analiza carierei militarului;
9. analogii cu alte surse epigrafice (acolo unde este necesar): menționarea individului în mai multe inscripții, corespondența cu persoane care dețineau aceleași *nomen gentile* și *cognomen*, prezența anumitor ofițeri sau soldați în diverse provincii;
10. familia soldatului sau comemoratorii/dedicații acestuia.

I. Grade militare superioare

În acest grup vom include militarii în ordine ierarhică descrescătoare, de la *praefectus praetorio* până la *centurio* inclusiv. Nu cunoaștem nici un prefect al pretoriului și nici un tribun al unei cohorte pretoriene originari din Pannonia. Acest fapt era normal în sec. I p.Chr., atunci când cohortele pretoriene primeau doar cetățenii romani din spațiul italic. Începând cu sec. II, observăm ascensiunea panonilor în legiunile romane și, indirect, transferul acestora în garda pretoriană. Momentan, cunoaștem trei militari din gradele superioare ale cohortele pretoriene: trei *centuriones*, unul din sec. II, iar ceilalți doi din primul sfert al veacului următor.

1. *Valerius Taurus* – *centurio, miles și evocatus cohortis VII praetoriae*, de origine panonică – *natione natus Pannonius*¹⁹. Chiar dacă acest militar poate fi inclus în trei dintre cele patru categorii de grade militare, l-am încadrat în ierarhia militară superioară, urmând ca

¹⁷ Webster 1985, 97.

¹⁸ Southern 2006, 116.

¹⁹ CIL VI, 2662 (p. 869, 3370, 3835) = CIL VI, 32657. Inscripțiile atestă alți militari care prezintă statutul dublu de *evocatus* și *centurio*: *Aelius Martinus* – *centurio cohortis I praetoriae* și *evocatus Auggustorum nostrorum* (AE 1939, 171); *Quintus Herennius Severus* – *evocatus Augusti* și *centurio legionis X Fretensis* (AE 1981, 291); *Caius Statius Celsus* – *evocatus Augusti* și *centurio legionis VII Geminae* (CIL III, 6359) etc.

în celelalte diviziuni să fie doar menționat. Acest militar se afla la Roma în momentul decesului, probabil în *castra praetoria*, și activase în a șaptea cohortă pretoriană. Valerius Taurus era cetățean roman, provenea din Pannonia și era fiul unui veteran care servise într-o unitate auxiliară sau într-o legiune. Acest părinte anonim primise sau avea deja cetățenia romană, propulsându-și fiul într-o legiune din Pannonia: I sau II Adiutrix, X sau XIV Gemina. După serviciul în legiune, acesta a fost transferat și ridicat în rang în a șaptea cohortă pretoriană. Totuși, putem admite o încorporare directă a acestui militar în garda pretoriană, deoarece sursa epigrafică nu menționează vreo legiune în care ar fi servit anterior; acest fapt rămâne la un nivel ipotetic.

Cu toate acestea, nu cunoaștem perioada în care a servit Valerius Taurus. Admitem prima jumătate a sec. II, poate într-o perioadă de liniște când împăratul se afla la Roma și nu într-o campanie militară. Oferim această datare din următoarele considerente: tatăl său putea fi recrutat la începutul domniei lui Traian, poate pentru războaiele dacice, fiind demobilizat în intervalul 115-120 p.Chr.; fiul său, militarul de față, s-ar fi născut în intervalul amintit, sau poate mai devreme, și a trăit 47 de ani. Nu cunoaștem perioada în care acesta a servit în armata romană, inscripția păstrând intervalul de opt luni, dar presupunem că servise cel puțin 16 ani (perioada regulamentară în garda pretoriană) și cel mult 20 de ani (intervalul de serviciu într-o legiune). De asemenea, nu știm la ce vârstă fusese încorporat, însă cunoscând vârsta la deces – 47 de ani, și o perioadă de aproximativ 20 de ani de serviciu militar, plus alți patru în care fusese *evocatus*, admitem o recrutare la 22-25 de ani. De regulă, în sec. II, militarii din cohortele pretoriene, deveneau *evocati* după ce activau perioada regulamentară, apoi erau promovați la gradul de *centurio legionis* sau *centurio cohortis praetoriae*²⁰. În acest caz, nu cunoaștem posturile deținute de Valerius Taurus înainte de a fi *evocatus*, apoi *centurio*, însă presupunem că a urcat în ierarhia inferioară a gărzii pretoriene, fără ca inscripția să menționeze acest fapt. Astfel, reconstituim etapele carierei lui Valerius Taurus: 1. *miles cohortis praetoriae*; 2. *beneficiarius tribuni* (ipotetic); 3. *tesserarius*, *optio* sau *signifer* (ipotetic); 4. *fisci curator* sau *beneficiarius praefecti praetorio*; 5. *evocatus Augusti*; 6. *centurio cohortis VII praetoriae*²¹. Sursele epigrafice mai amintesc de un Valerius Taurus, aflat tot la Roma, însă acesta avea *Sextus* ca *praenomen*²², deci nu poate fi vorba de aceeași persoană. Militarul de față a fost comemorat de soția lui (*uxor*), al cărei nume nu este cunoscut, aceasta ridicând și monumentul epigrafic în cinstea soțului ei, cel care a binemeritat (*bene merenti*).

2. *Titus (...) Iuvenctatus – centurio cohortis VII praetoriae Antoninianae piae victricis*, originar din *Sirmium*, Pannonia Inferior²³. Inscripția a fost descoperită la Roma și datează din anul 213 p.Chr. Nu cunoaștem vârsta sau perioada de serviciu militar, însă presupunem că a fost recrutat pe la 18-20 de ani. Deoarece inscripția este datată în anul 213 p.Chr. iar acest personaj servise cel puțin 16 ani, admitem că fusese recrutat de Septimius Severus prin 197, probabil pentru a-și întări cohortele pretoriene cu militari loiali din Pannonia. Astfel, acesta avea aproximativ 40 de ani. Nu știm dacă Titus (...) Iuvenctatus era centurion într-o legiune

²⁰ Breeze 1974, 254.

²¹ Breeze 1974, 251.

²² CIL VI, 27997.

²³ CIL VI, 2385b19 (p. 868, 3072, 3339, 3778, 3834, 4336, 4339, 4349, 4351) = CIL VI, 2385b24 = CIL VI, 2388a1 = CIL VI, 2388a2 = CIL VI, 2388a3 = CIL VI, 2388a4 = CIL VI, 3797 = CIL VI, 3798 = CIL VI, 31491 = CIL VI, 32538.

pannonică atunci când a fost transferat în garda pretoriană, păstrând postul respectiv, însă inscripția nu atestă decât a șaptea cohortă pretoriană. Dacă a fost recrutat ca simplu *miles legionis* sau *miles cohortis praetoriae*, presupunem că a urcat în ierarhia militară la fel ca Valerius Taurus: 1. *miles legionis/cohortis VII praetoriae* (aprox. 197 p.Chr.); 2. *beneficiarius tribuni* (ipotetic); 3. *tesserarius, optio* sau *signifer* (ipotetic); 4. *fisci curator* sau *beneficiarius praefecti praetorio*; 5. *evocatus Augusti*; 6. *centurio cohortis VII praetoriae*²⁴ (dată incertă, atestat în 213 p.Chr.). Deoarece avem în vedere o inscripție comună, și nu una funerară, nu cunoaștem vârsta la deces sau informații despre familia lui Iuvencatus; totuși, presupunem că era fiul unui veteran dintr-o legiune panonică, stabilit în această provincie după demobilizare.

3. (...)rius Maximianus – *centurio cohortis III praetoriae Antoninianae piae victricis*, originar din *Savaria*, Pannonia Superior²⁵. Inscripția a fost descoperită la Roma și datează din anul 213 p.Chr. Nici în cazul acestui ofițer superior nu cunoaștem prea multe lucruri, însă putem sugera câteva informații generale. Astfel, admitem o recrutare la 18-20 de ani, probabil în 197 p.Chr., și un serviciu de aproximativ 16 ani în a patra cohortă pretoriană. Nu știm dacă anterior a servit într-o legiune din Pannonia sau dacă a avut același post în unitatea respectivă. Pentru militarul de față sugerăm același *cursus honorum* ca în cazul anterior: 1. *miles legionis/cohortis VII praetoriae* (aprox. 197 p.Chr.); 2. *beneficiarius tribuni* (ipotetic); 3. *tesserarius, optio* sau *signifer* (ipotetic); 4. *fisci curator* sau *beneficiarius praefecti praetorio*; 5. *evocatus Augusti*; 6. *centurio cohortis VII praetoriae*²⁶ (dată incertă, atestat în 213 p.Chr.). Deoarece nu este o inscripție funerară, nu cunoaștem informații privind vârsta la deces sau familia lui (...)rius Maximianus.

II. Grade militare inferioare

De regulă, în cohortele pretoriene existau aceleași grade inferioare ca în legiune: 1. *Immunes*, din rândul cărora făceau parte posturile tehnice – *architectus, librator*. 2. *Principales*, aceștia cunoscând două subcategorii: a) *sesquuplicarius – tesserarius, custos armorum*; b) *duplicarius – optio, signifer, vexillarius, aquilifer, imaginifer*²⁷. În cazul de față, vom analiza șapte subofițeri, menționați în ordine ierarhică descrescătoare: patru personaje din sec. II și trei din veacul următor.

1. *Sextus Iulius Augurinus – beneficiarius praefecti praetorio*, activase în *cohors VII praetoria* și era originar din *Siscia*, Pannonia Superior²⁸. De asemenea, acesta făcuse parte din *centuria* lui *Appius*. Un *beneficiarius praefecti praetorio* era un militar care făcea parte din personalul prefectului pretoriului și avea anumite atribuții administrative sau fiscale. Sursa epigrafică descoperită la Roma nu ne oferă vreun indiciu privind datarea, însă admitem sec. II, poate sfârșitul acestui veac.

²⁴ Breeze 1974, 251.

²⁵ CIL VI, 2385b19 (p. 868, 3072, 3339, 3778, 3834, 4336, 4339, 4349, 4351) = CIL VI, 2385b24 = CIL VI, 2388a1 = CIL VI, 2388a2 = CIL VI, 2388a3 = CIL VI, 2388a4 = CIL VI, 3797 = CIL VI, 3798 = CIL VI, 31491 = CIL VI, 32538.

²⁶ Breeze 1974, 251.

²⁷ Breeze 1974, 245.

²⁸ CIL VI, 2644; Ricci 1993, 185.

Iulius Augurinus a trăit 44 de ani și două luni și servise în garda pretoriană vreme de 12 ani și două luni, deci fusese recrutat târziu, la 32 de ani. Totuși, acesta ar fi putut fi încorporat mai devreme, poate la 20 de ani, și a făcut parte dintr-o legiune înainte de a fi transferat în a șaptea cohortă pretoriană, însă inscripția nu confirmă acest lucru. Astfel, Iulius Augurinus ar fi considerat serviciul în garda pretoriană mai important decât cel dintr-o legiune. Nu cunoaștem perioada de recrutare, dar sugerăm ultimul deceniu al sec. II p.Chr., poate în timpul lui Septimius Severus. În acest caz, este posibil ca Iulius Augurinus să fi servit într-o legiune pannonică (I sau II Adiutrix, X sau XIV Gemina) pentru ca, după ascensiunea lui Septimius Severus, să fie transferat în garda pretoriană. Presupunem că acesta a urmat cariera normală în garda pretoriană, după cum urmează: 1. *singularis/beneficiarius tribuni* sau un post tehnic în *cohors VII praetoria* (opțional); 2. *tesserarius, optio* sau *signifer cohortis VII praetoriae*; 3. *beneficiarius praefecti praetorio*.

Sursa de față îl atestă pe tatăl acestuia, tot un *Sextus*, poate un personaj care a servit într-o legiune pannonică. Inscripția de față nu menționează nici un comemorator, însă admitem un membru al familiei sau un coleg din cohorta pretoriană, deoarece vârsta și anii de serviciu sunt menționate cu exactitate.

2. *Aurelius Tertius – beneficiarius praefecti cohortis VIII praetoriae*, originar din Pannonia – *natione Pannonius*²⁹. Un *beneficiarius praefecti* era un militar care făcea parte din personalul prefectului pretoriului. Inscripția de la Roma arată că acest militar era cetățean roman, primise acest drept după *Constitutio Antoniniana* și făcea parte dintr-o centurie al cărei nume nu s-a păstrat în sursa epigrafică.

Aurelius Tertius trăise 45 de ani și șapte zile și activase în garda pretoriană timp de 14 ani. Inscripția funerară atestă faptul că a servit vreme de cinci ani într-o legiune Claudia, însă sursa nu a păstrat numărul exact al acestei unități. Presupunem că era vorba de legiunea VII Claudia care se afla la *Viminacium*, Moesia Superior, mult mai aproape de Pannonia decât legiunea XI Claudia, cantonată la *Durostorum*, Moesia Inferior³⁰. Astfel, dacă Aurelius Tertius servise timp de 19 ani în armata romană, iar inscripția datează din intervalul 212-235, presupunem că fusese recrutat în legiunea VII Claudia în timpul lui Septimius Severus sau mai târziu, în vremea lui Caracalla. După un serviciu de cinci ani în legiunea amintită, Aurelius Tertius a fost transferat în garda pretoriană – *translatus in praetorio*, poate pentru merite deosebite pe câmpul de luptă. Având în vedere aceste informații, rezumăm cariera lui Aurelius Tertius: 1. *miles legionis VII Claudiae*; 2. *miles cohortis VIII praetoriae*; 3. *singularis/beneficiarius tribuni* (ipotetic); 4. *tesserarius, optio, signifer* (nesigur); 5. *beneficiarius praefecti cohortis VIII praetoriae*.

Cunoaștem o inscripție care atestă un alt *Aurelius Tertius* decedat la Roma, însă acesta are *praenomen*-ul *Titus* și nu a făcut parte din garda pretoriană, ci din *equites singulares Augusti*, și nu era originar din Pannonia, ci din provincia Raetia – *natione Raetus*³¹. Militarul de față este comemorat de trei persoane, membri ai familiei, acest fapt explicând exactitatea vârstei din inscripție. Astfel, Aurelius Tertius a fost comemorat de *Aurelius Quintus*, fratele

²⁹ CIL VI, 2673.

³⁰ Farnum 2005, 22; Le Bohec, Wolff 2000, 242-245; Benea 1983.

³¹ CIL VI, 3228 (p. 3384, 3843).

său, de *Aurelia* (...), sora lui, ambii moștenitori ai decedatului (*heredes*), și de soția acestuia, *Iulia Matr(...)*onia.

3. *Marcus Lucilius Proculus – fisci curator cohortis VI praetoriae*, originar din *Siscia*, Pannonia Superior³². Acesta era cetățean roman înscris în tribul *Quirina* și activase în *centuria* lui *Flagerius*. Probabil părintele lui *Marcus Lucilius Proculus* a servit într-o legiune din Pannonia, ajutându-și fiul să acceadă în garda pretoriană. Militarul de față era *fisci curator*, administratorul trezoreriei cohorței a șasea pretoriană. Inscripția funerară a fost descoperită la Roma, a fost datată la sfârșitul sec. I și începutul veacului al II-lea³³. *Lucilius Proculus* a trăit 33 de ani și a servit în garda pretoriană vreme de 13 ani, deci fusese recrutat la 20 de ani.

Dacă inscripția datează la începutul sec. II, sugerăm încorporarea acestui militar la sfârșitul domniei lui *Domitian* sau la începutul principatului lui *Traian*. Acesta a fost recrutat în garda pretoriană ca simplu *miles*, probabil a participat la războaiele dacice, a fost promovat în ierarhia militară inferioară (administrativă sau tehnică), apoi a trecut prin una din funcțiile de *optio* sau *signifer*, pentru ca, în final, să devină *fisci curator*. Astfel, rezumăm cariera lui *Lucilius Proculus*: 1. *miles cohortis VI praetoriae* (aprox. 90-96 p.Chr.); 2. *beneficiarius tribuni* sau *architectus/librator* (ipotetic); 3. *tesserarius, optio, signifer* (ipotetic); 4. *fisci curator cohortis VI praetoriae* (circa 101-106 p.Chr.). Totuși, deoarece acest militar activase în timpul unui conflict, este posibil să fi fost promovat direct ca *fisci curator*, fără a trece prin etapele intermediare. Din familia acestui subofițer îl menționăm pe tatăl său, un *Marcus*, dar numele comemoratorilor s-au pierdut, monumentul fiind ridicat în conformitate cu testamentul decedatului (*testamento poni iussit*).

4. *Pletorius Primus – fisci curator cohortis III praetoriae*, originar din provincia Pannonia Inferior – *oriundus ex provincia Pannonia Inferiore, natus castello Vixillo*³⁴. Inscripția funerară de la Roma menționează și *centuria* lui *Silvanus* din care a făcut parte *Pletorius Primus*. Chiar dacă numele *Pletorius* nu are o rezonanță romană, presupunem că acesta era cetățean deoarece numai aceștia aveau dreptul să intre în garda pretoriană. Postul de *fisci curator* desemna un militar care se ocupa de trezoreria gărzii pretoriene, aici *Pletorius Primus* fiind doar administratorul trezoreriei cohorței a patra. De asemenea, *Pletorius Primus* desemnează ca loc de naștere *castellum Vixillum* din Pannonia Inferior, probabil castrul unei unități auxiliare. Astfel, presupunem că tatăl acestuia, al cărui nume nu-l cunoaștem, fusese *peregrinus* și fusese încetățenit la sfârșitul serviciului militar, fiind posibil să fi activat într-o unitate auxiliară care rezida în *castellum Vixillum*. Totodată, probabil că era o așezare fără statut municipal, în genul unui *vicus* sau *pagus*³⁵.

Nu știm dacă *Pletorius Primus* a servit toată perioada numai în garda pretoriană, însă admitem această ipoteză, deoarece inscripția nu amintește o altă unitate din care a făcut parte anterior. Acest ofițer trăise 35 de ani și patru luni și servise 15 ani și opt luni, deci fusese

³² AE 1984, 68.

³³ Ricci 1993, 186.

³⁴ CIL VI, 2544 (p. 3835).

³⁵ În *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, *castellum Vixillum* apare pe harta nr. 21, însă fără o localizare modernă clară. De asemenea, nu apare în sursele antice: *Itinerarium Hierosolymitanum*, *Itinerarium Antonini*, *Tabula Peutingeriana*, dar nici în lista orașelor din Pannonia din studiul lui Póczy 1980, 239-274.

recrutat pe la 20 de ani. Inscripția ne oferă puține indicii privind perioada de recrutare a militarului, însă presupunem că a avut loc la sfârșitul sec. II, atunci când Septimius Severus își consolida unitățile și garda personală pentru războiul civil și avea nevoie de militari loiali din zona pe care o guvernase înainte de a fi proclamat împărat. Atestăm aici cariera acestui militar: 1. *miles cohortis III praetoriae*; 2. *singularis tribuni, beneficiarius tribuni* sau un post tehnic (ipotetic); 3. *tesserarius, optio* sau *signifer*; 4. *fisci curator cohortis III praetoriae*. Pletorius Primus a fost comemorat de soția lui, *Veturia Digna*, probabil moștenitoarea lui și cea care a ridicat acest monument epigrafic în memoria soțului.

5. *Marcus Ulpius Ingenuus – signifer cohortis VII praetoriae*, originar din *Savaria – domo Savaria*, Pannonia Superior³⁶. Probabil că acesta a fost încetățenit la finele domniei lui Traian, poate pentru merite pe câmpul de luptă. De asemenea, el activase în *centuria* lui *Appius*. Ulpius Ingenuus este dedicat în această inscripție funerară de la Roma, el ridicând acest monument fratelui său, *Marcus Ulpius Iustinus, miles și frumentarius legionis II Adiutricis*. Cei doi erau urmașii unui personaj care a activat într-o unitate auxiliară și care a fost demobilizat în timpul lui Traian. *Frumentarii* se ocupau de adunarea informațiilor (erau un fel de serviciul secret, subordonat direct împăratului), în special din vremea lui Hadrian, și rezidau în *castra peregrina*, pe Muntele Caelius³⁷.

Nu cunoaștem prea multe informații despre acest militar, poate o recrutare la 18-20 de ani și un serviciu de minimum zece ani. Inscripția de față datează din timpul lui Hadrian, încetățenirea acestuia și a fratelui său având loc fie după încheierea campaniei parthice a lui Traian, fie mai târziu în vremea domniei lui Hadrian. Este posibil ca Ulpius Ingenuus să fi fost încorporat în legiunea II Adiutrix, asemenea fratelui său, apoi a fost transferat în a șaptea cohortă pretoriană. Nu știm dacă avea funcția de *signifer* în legiunea respectivă sau avansase în garda pretoriană. Rezumăm aici cariera lui Marcus Ulpius Ingenuus: 1. *miles legionis II Adiutricis*; 2. *miles cohortis VII praetoriae*; 3. *beneficiarius tribuni* sau un post tehnic (ipotetic); 4. *signifer cohortis VII praetoriae*. Cunoaștem alte trei inscripții care menționează un Marcus Ulpius Ingenuus, însă nu confirmăm o legătură între aceștia și militarul de față. Din familia acestui militar făceau parte *Marcus Ulpius Iustinus*, fratele său, amintit mai sus, și tatăl său, un *Marcus*, posibil un veteran dintr-o legiune sau dintr-o unitate auxiliară care s-a stabilit în Savaria în a doua jumătate a veacului I.

6. *Aelius Florus – optio kar(keris!)*, *miles cohortis V praetoriae*, de origine panonică – *natione Pannonius*³⁸. Acesta era cetățean roman, probabil fiul sau nepotul unui militar care fusese încetățenit în timpul lui Hadrian sau Antoninus Pius. Inscripția funerară de la Roma menționează și *centuria* lui *Vitalis* din care a făcut parte acest ofițer. Lapidarul a greșit funcția lui Aelius Florus, aceasta fiind *optio carceris* – ofițerul care se ocupa cu paza închisorii rezervată celor din garda pretoriană³⁹.

³⁶ CIL VI, 3336.

³⁷ Mann 1988, 149-150.

³⁸ AE 1983, 48.

³⁹ Sursele atestă puțini subofițeri care au deținut acest post, numai unul dintre aceștia servind în garda pretoriană, asemenea militarului de față: *Aurelius Socrate – optio carceris* (CIL VI, 2406); *Aurelius Titus – miles cohortis VII praetoriae și optio carceris* (AE 1914, 253); *Marcus Aurelius Romanus – optio carceris* (CIL VI, 531).

Aelius Florus trăise 35 de ani și activase în armată timp de 16 ani, probabil întreaga perioadă în cohortele pretoriene, fiind recrutat pe la 19 ani. Deoarece a servit cei 16 ani regulamentari din garda pretoriană, bănuim că era veteran, însă inscripția nu-i menționează acest statut. Astfel, fie aștepta să fie demobilizat în acel an, fie avea de gând să mai rămână câțiva ani în cohortele pretoriene, un fapt obișnuit în armata romană. Datorită prezenței unui dedicant Aurelius, datăm inscripția în 212 sau puțin mai târziu, iar recrutarea lui Aelius Florus în timpul lui Septimius Severus, probabil în intervalul 196-199 p.Chr. Atestăm aici fazele *cursus honorum* pentru acest militar: 1. *singularis/beneficiarius tribuni* sau un post tehnic în *cohors V praetoria* (opțional); 2. *optio carceris cohortis V praetoriae*. Dedicantul militarului de față este *Aurelius Auluzanus*, un *peregrinus* încetățenit prin Edictul lui Caracalla, probabil un coleg din aceeași cohortă pretoriană. Comemoratorul era și moștenitorul lui Aelius Florus (*heres*); în acest caz, presupunem că militarul de față fie nu avea o familie, fie avea, dar inscripția nu a mai menționat-o.

7. *Aurelius Eliaseir* (sau *Aurelius Iaseir*⁴⁰) – *campidoctor cohortis VIII praetoriae*, originar din Pannonia – *natione Pannonius*⁴¹. Acest personaj era ofițer de instrucție în a noua cohortă pretoriană, făcând parte din *centuria* lui *Marcus*. Aurelius Eliaseir/Iaseir era cetățean roman, primind acest drept prin *Constitutio Antoniniana*. Ofițerii care se ocupau cu antrenamentul soldaților purtau mai multe nume, dintre care amintim termenii *campidoctor*⁴², *magister campi* sau chiar *exercitator*⁴³. Inscripția de la Roma arată că Aurelius Eliaseir/Iaseir a activat într-o legiune înainte de fi transferat în a noua cohortă pretoriană. Acesta a fost legionar timp de zece ani, dar nu știm în care legiune, însă bănuim că era una din provinciile Pannonia Superior sau Inferior (I sau II Adiutrix, X sau XIV Gemina). La o dată incertă, acest militar a fost transferat în garda pretoriană, aici servind 25 de ani. Nu știm dacă a fost *campidoctor* în legiune, totuși sugerăm promovarea sa după transferul în garda imperială.

Aurelius Eliaseir/Iaseir a trăit 60 de ani și a totalizat 35 de ani de serviciu militar, deci a fost recrutat din Pannonia la aproximativ 25 de ani. Inscripția poate fi datată în vremea Severilor, mai clar între 212 și 235, deci a fost recrutat într-un interval relativ 177-200 p.Chr. Probabil că acesta fusese *peregrinus* la recrutare, primind cetățenia după 212, deși în legiunea romană erau încorporați numai cetățeni. Presupunem că, din cauza războaielor marcomanice sau a conflictului civil după moartea lui Commodus, numărul recruților dintre cetățenii romani se redusese dramatic, ajungându-se la încorporarea peregrinilor în legiuni sau transferul acestora din unitățile auxiliare.

Așadar, rezumăm cariera acestui ofițer, oferind o datare relativă a serviciului militar din fiecare unitate: 1. *miles legionis I/II Adiutricis, X/XIII Geminae* (177/180-187/190 sau 190-200 p.Chr.); 2. *campidoctor cohortis VIII praetoriae* (187/190-212/215 sau 200-225 p.Chr.). Numele *Eliaseir/Iaseir* este unic în sursele epigrafice descoperite până acum, acest militar fiind

⁴⁰ Ricci 1994, 184.

⁴¹ CIL IV, 2697 (p. 3370).

⁴² Southern 2006, 336. Sursele epigrafice mai amintesc câteva personaje care au deținut acest post în garda pretoriană: *Publius Aelius Pacatus – campidoctor cohortis I praetoriae piae vindicis* (CIL VI, 533); *Lucius Septimius Maximus – campidoctor cohortis VII praetoriae* (CIL VI, 2658); *Publius Allius (...)* – *campidoctor cohortis (?)* (CIL VI, 36847); *Ignotus – campidoctor equitum praetorianorum* (AE 1957, 296).

⁴³ Southern 2006, 136.

singurul care poartă acest *cognomen*. Probabil Aurelius Eliaseir/Iaseir avusese o familie care să-l comemoreze, sau chiar colegi din garda pretoriană, însă inscripția de față este fragmentară și nu cunoaștem nici un dedicant.

III. *Milites*

Dintre militarii simpli din garda pretoriană de origine pannonică (etnică sau provincială) avem în vedere un număr considerabil de indivizi. Din această categorie am analizat deja două persoane care au făcut parte din gradele superioare și inferioare ale cohortelor pretoriene: *Valerius Taurus, miles cohortis VII praetoriae* și *Aelius Florus, miles cohortis V praetoriae*.

1-3. *Publius Postumius Florentinus – miles cohortis V praetoriae; Tiberius Iulius Restitutus – speculator cohortis V praetoriae; Lucius Didienus Seneca – miles cohortis VI praetoriae*, originari din *Savaria, Pannonia Superior*⁴⁴. Această inscripție comună de la Roma, datată în 119 p.Chr., atestă o listă cu pretorienii care proveneau din mai multe zone ale imperiului, dintre care îi amintim pe cei trei indivizi originari din *Savaria*. Presupunem că aceștia erau cetățeni romani, urmașii unor veterani care, după demobilizare, s-au stabilit în *Savaria*. Dacă inscripția este din 119 p.Chr., iar cei trei au activat perioada regulamentară în garda pretoriană, sugerăm recrutarea lor în anul 103, după primul război dacic al lui Traian.

Totodată, admitem recrutarea lor într-o legiune la începutul domniei lui Traian (aprox. 98-103), au activat acolo trei sau patru ani, apoi au fost transferați în cohortele pretoriene, poate după 103, pentru întărirea gărzii în vederea celui de-al doilea conflict cu dacii, servind circa 16 ani. Dacă au fost recrutați la 18-20 de ani și au activat vreme de 20 de ani, sugerăm o vârstă de 40 de ani. Nu cunoaștem alte inscripții care să-i menționeze separat pe acești soldați, de aceea nu putem confirma locul în care s-au stabilit după demobilizare sau informații clare despre familia acestora.

4. *Aelius Regulus – miles cohortis III praetoriae*, născut în provincia *Pannonia Superior – natus Pannonia Superiore*⁴⁵. Inscripția de la Roma atestă faptul că *Aelius Regulus* era cetățean roman, urmașul unui *peregrinus* care fusese încetățenit în timpul lui Hadrian sau Antoninus Pius. Admitem prima ipoteză deoarece dedicantul este un *Ulpus*, deci un militar care fusese încetățenit de către Traian, iar această sursă epigrafică datează în intervalul 117-138 p.Chr. Totuși, dat fiind că *Ulpus* este utilizat ca *praenomen*, și nu ca *nomen gentile*, datăm această inscripție spre sfârșitul sec. II și începutul veacului următor. Nu știm dacă acesta a servit într-o legiune înainte de a fi transferat în a patra cohortă pretoriană, însă sugerăm încorporarea acestui soldat direct în gardă imperială, fără a fi siguri de această ipoteză.

Aelius Regulus trăise 35 de ani, dar inscripția nu menționează anii de serviciu militar. Totuși, dacă a fost recrutat la 18-20 de ani, presupunem că servise aproximativ 15-16 ani, deci putea fi veteran, însă acest lucru nu este amintit în izvorul epigrafic. Dacă datăm inscripția între 117 și 138, presupunem că fusese recrutat în timpul lui Traian (poate în vremea războiului parthic), luptase alături de acest împărat și murise în intervalul 129-133, atunci când Hadrian se afla la Roma. Dedicantul lui *Aelius Regulus* era *Ulpus Bebius Victor, veteranus Augusti nostri*, posibil un veteran din garda pretoriană sau dintre *equites singulares Augusti*. *Bebius*

⁴⁴ CIL VI, 2375 (868, 3320, 3832) = CIL VI, 2404 = CIL VI, 32515.

⁴⁵ CIL VI, 2521.

Victor era prietenul militarului decedat, acesta fiind și cel care a ridicat acest monument epigrafic. Este posibil ca Aelius Regulus să fie urmașul unui auxiliar care a fost încetățenit în timpul lui Traian, astfel fiind posibilă recrutarea sa într-o legiune și, mai târziu, transferul său în garda pretoriană.

5. *Valerius Paternianus* – *miles cohortis X praetoriae*, originar din *pagus Traiani*, Pannonia – *natione Pannonica*⁴⁶. De asemenea, militarul a activat în *centuria* lui *Bonus*. Inscricția funerară de la Roma confirmă statutul de cetățean al acestui militar, originea pannonică, mai precis din spațiul rural al provinciei, dar și faptul că *Valerius Paternianus* nu servise întreaga perioadă numai în cohortele pretoriene. Astfel, acest militar a activat într-o legiune vreme de 11 ani, apoi a fost transferat în a zecea cohortă pretoriană, însă numai timp de un an și cinci luni, atunci când a survenit decesul acestuia. Totodată, inscripția nu amintește numele legiunii sau legiunilor în care a servit acest militar, însă nominalizăm o unitate din provincia de origine: I sau II *Adiutrix*, X sau XIV *Gemina*.

Valerius Paternianus trăise 40 ani, trei luni și zece zile, și activase în unitățile armatei romane un total de 12 ani și cinci luni. În acest caz, presupunem că a fost recrutat la 28 de ani, destul de târziu față de media 18-20 de ani. Nu cunoaștem perioada clară de recrutare, iar inscripția nu ne oferă nici un indiciu în acest sens; admitem un interval larg, posibil în a doua jumătate a sec. II p.Chr., însă acest fapt este pur ipotetic. Așadar, reconstituim cariera lui *Valerius Paternianus*: 1. *miles legionis I/II Adiutricis* sau *X/XIV Geminae*; 2. *miles cohortis X praetoriae*.

Acest militar a fost comemorat de *Valerius Verecundus* și *Iulius Priscianus*, probabil colegi din aceeași cohortă pretoriană și moștenitorii lui *Paternianus* (*heredes*). Deoarece inscripția menționează vârsta exactă a decedatului, presupunem că era cunoscută de *Valerius Verecundus*, posibil fratele sau o altă rudă a lui *Paternianus*, deci originar din provincia Pannonia. În afară de ipotetica rudenie cu *Valerius Paternianus*, de originea sa pannonică (poate chiar rurală, din *pagus*-ul amintit) și de serviciul în a zecea cohortă pretoriană, nu cunoaștem alte informații despre *Valerius Verecundus*. Presupunem că au fost recrutați simultan într-o legiune pannonică, apoi transferați în aceeași cohortă pretoriană, însă fără a avea o confirmare în acest sens.

6. *Valerius Martinus* – *miles cohortis X praetoriae*, originar din Pannonia – *natione Pannonius*⁴⁷. Acesta era cetățean roman, provenea din provincia Pannonia și decedase la Roma, locul în care a fost descoperită inscripția funerară. Totodată, izvorul epigrafic amintește de unitatea romană în care a fost încorporat la început – legiunea XIV *Gemina*, dar și *centuria* lui *Martialis* în care a activat în cohorta pretoriană. În sec. II, mai exact din anul 120 p.Chr., legiunea XIV *Gemina* era cantonată la *Carnuntum*, Pannonia Superior⁴⁸, posibil și locul de origine al lui *Valerius Martinus*. După ce a servit o perioadă necunoscută în această legiune, soldatul de față a fost transferat în garda pretoriană – *in praetorium translatus*.

Acest militar a trăit puțin, numai 25 de ani, trei luni și 15 zile, cunoscându-se doar cei trei ani de serviciu în garda pretoriană. Nu știm câți ani a servit în legiunea a XIV-a *Gemina*, dar dacă fusese recrutat la 18-20 de ani și a servit trei ani în a zecea cohortă pretoriană,

⁴⁶ CIL VI, 37224.

⁴⁷ CIL VI, 2758; Campbell 1994, 40.

⁴⁸ Farnum 2005, 23.

presupunem că a fost legionar între doi și patru ani. Totodată, nu cunoaștem perioada de recrutare, însă sugerăm începutul domniei lui Septimius Severus. Astfel, legiunea XIV Gemina de la Carnuntum a fost prima care l-a recunoscut ca împărat pe Severus, deci Valerius Martinus a fost transferat în garda pretoriană pe la 193 p.Chr.⁴⁹.

Cu această ocazie, rezumăm cariera lui Valerius Martinus: 1. *miles legionis XIII Geminae* (aprox. 190-193); 2. *miles cohortis X praetoriae* (193-196 p.Chr.). Acest soldat a fost comemorat de *Valerius Ianuarinus, optio*, probabil tot în a zecea cohortă pretoriană, dar în altă *centuria*, cea a lui *Civis*. Presupunem că vârsta exactă a lui Valerius Martinus era cunoscută de acest dedicant, ca în cazul lui Valerius Paternianus, iar Valerius Ianuarinus ar putea fi fratele militarului de față. Astfel, dedicantul ar fi originar din aceeași provincie, a fost recrutat într-o legiune din Pannonia (poate chiar a XIV-a Gemina), fiind transferat la rândul său în a zecea cohortă pretoriană, dar în altă centurie. Spre deosebire de Valerius Martinus, Valerius Ianuarinus urcase în ierarhia militară romană, ajungând la funcția de *optio*, acesta fiind un subofițer cu responsabilități specifice.

7. *Iulius Nero – miles cohortis III praetoriae*, originar din orașul *Faustinianum*, provincia Pannonia Superior⁵⁰. Acest soldat era cetățean roman, decedase la Roma, însă nu cunoaștem alte unități romane în care ar fi servit înainte de transferul în garda pretoriană. Totodată, sursa menționează și *centuria* lui *Victor* din care a făcut parte Iulius Nero. În acest caz, presupunem fie că s-a uitat menționarea acestui fapt în sursa epigrafică, fie Iulius Nero a fost încorporat direct în *cohors III praetoria. Municipium Faustinianum* este puțin cunoscut în istoriografie, dar pare să fi fost localizat la intersecția râurilor Drava și Iszna⁵¹.

Militarul de față a trăit 36 de ani și a servit în armata romană vreme de 13 ani, deci fusese recrutat la 23 de ani. Nu știm perioada în care a activat, însă prezența unui *Aurelius* ar putea data inscripția după 212 p.Chr., dar utilizarea termenului *militavit* ar putea restrânge datarea în sec. II. Dacă acceptăm datarea după 212, sugerăm recrutarea lui Iulius Nero la 199 sau puțin mai târziu, poate cu ocazia campaniilor lui Septimius Severus sau Caracalla. Comemoratorii acestuia sunt *Aurelius Dassius* și *Iulius Valerianus*, moștenitori (*heredes*), probabil prietenii și colegii lui Iulius Nero din aceeași cohortă pretoriană; *Dassius* este un nume de origine panonică, deci acesta provenea din aceeași provincie ca Iulius Nero.

8. (...) *Aquilinus – miles cohortis III praetoriae*, originar din *Savaria*, Pannonia Superior⁵². Așadar, avem în vedere un posibil cetățean roman, urmașul unui veteran stabilit în Savaria cândva în sec. II. Inscripția descoperită la Roma este destul de fragmentară, de aceea cunoaștem puține detalii despre acest militar. Poate că Aquilinus a fost încorporat într-o legiune din Pannonia, însă inscripția nu menționează decât serviciul în garda pretoriană.

Nu știm la ce vârstă decedase acesta, însă dacă servise opt ani și a fost recrutat pe la 18-20 de ani, presupunem că murise la 26-28 de ani. Perioada de încorporare și activitate a militarului de față este incertă, însă admitem sec. II, poate a doua jumătate a acestui veac. Dacă anterior a activat într-o legiune panonică, apoi a fost transferat în garda pretoriană, sugerăm

⁴⁹ Campbell 1994, 40-41.

⁵⁰ CIL VI, 2494.

⁵¹ Póczy 1980, 261.

⁵² CIL VI, 37206.

următorul *cursus honorum*: 1. *miles legionis I/II Adiutricis* sau *X/XIV Geminae*; *miles cohortis III praetoriae*. Deoarece monumentul funerar este fragmentar la final, nu cunoaștem comemoratorii decedatului, însă sugerăm colegii din aceeași cohortă pretoriană.

9. *Caius Iulius Florus* – *miles cohortis VIII praetoriae*, originar din *Savaria*, Pannonia Superior⁵³. Sursa epigrafică descoperită la Roma atestă cetățenia romană a militarului și faptul că făcuse parte din *centuria* lui *Arruntius*. Nu cunoaștem datarea exactă a sursei de față, însă sugerăm a doua jumătate a sec. II, poate chiar în primii ani ai domniei lui Septimius Severus.

Monumentul funerar atestă vârsta la deces – 36 de ani, și anii de serviciu – 17 ani, deci a fost recrutat la 19 ani. Deoarece depășise cu un an perioada regulamentară, presupunem că Iulius Florus era *veteranus*, însă acest lucru nu este menționat în inscripție. La fel de bine putea servi în armată mai mult decât intervalul obișnuit din diverse motive, fără a fi demobilizat. Dacă a fost încorporat în garda pretoriană la începutul domniei lui Septimius Severus, sugerăm datarea sursei în primul deceniu al sec. III, însă acest fapt este ipotetic. Inscripția nu menționează familia acestui militar, însă amintește un comemorator în persoana lui *Marcus Antonius Nigrius*, moștenitorul decedatului (*heres*), probabil un coleg din a noua cohortă pretoriană.

10. *Caius Valerius Spectatus* – *miles cohortis VIII praetoriae*, originar din *Siscia*, Pannonia Superior⁵⁴. Acesta era cetățean roman și servise în *centuria* lui *Voconius*. Sursa de față, descoperită la Roma, a fost datată aproximativ în sec. II, poate în a doua parte a acestui veac.

Valerius Spectatus a trăit doar 24 de ani și a servit șase ani, probabil întreaga perioadă în garda pretoriană, deci a fost recrutat la 18 ani. Este posibil ca acesta să fi servit anterior într-o legiune, însă acest fapt nu este menționat în monumentul funerar. Nu cunoaștem motivul decesului la o vârstă atât de fragedă, poate pentru că a fost recrutat în timpul lui Septimius Severus și a participat alături de acesta în războiul civil din 193-197 p.Chr. Totuși, fără o confirmare în acest sens, observația anterioară este ipotetică. Sursa de față atestă numele tatălui acestui militar, un *Caius*, probabil un legionar care se stabilise în orașul *Siscia* din Pannonia cândva în sec. II. Numele dedicantului lipsește din monumentul funerar, însă acesta există, fiind moștenitorul lui Valerius Spectatus (*heres*), poate un coleg din cohorta pretoriană.

11. *Publius Barbius Maximianus* – *miles cohortis V praetoriae*, originar din *Poetovio*, Pannonia Superior⁵⁵. Acesta era cetățean roman, fapt confirmat de *tria nomina*, numele tatălui său – *Publius*, și de prezența tribului în care era înscris – *Papiria*. Mai menționăm faptul că militarul activase în *centuria* lui *Monnius*, iar sursa descoperită la Roma poate fi datată la sfârșitul sec. II, posibil chiar la începutul domniei lui Septimius Severus.

Barbius Maximianus a trăit 33 de ani și cinci zile și a servit vreme de 14 ani, deci a fost recrutat pe la 19 ani. Presupunem că a fost încorporat din *Poetovio* de către Septimius Severus, poate prin 193-195, a participat la războiul civil și în alte campanii ale acestui împărat, decedând după 14 ani de serviciu, în aproximativ 207-209 p.Chr. Sursa epigrafică amintește

⁵³ CIL VI, 2710 (p. 3370, 3835); Ricci 1993, 185.

⁵⁴ CIL VI, 2689; Ricci 1993, 187.

⁵⁵ CIL VI, 2571; Ricci 1993, 185.

atât numele tatălui decedatului, un *Publius*, probabil un legionar care se stabilise la Poetovio, cât și dedicantul lui *Barbius Maximianus*. Acesta din urmă se numea *Caius Fannius Restutus*, moștenitorul decedatului (*heres eius*), un coleg din a cincea cohortă pretoriană și prietenul militarului de față (*contubernalus et amicus*).

12. *Caius Iulius Valerianus – eques cohortis X praetoriae*, originar din Pannonia – *natione Pannonius*⁵⁶. Acest militar era cetățean roman și provenea din Pannonia Inferior sau Superior. Inscricția funerară de la Roma menționează *centuria* lui *Anicetus* din care a făcut parte acest călăreț, deci *equites* erau încadrați într-o *centuria* dintr-o cohortă pretoriană⁵⁷. Presupunem că acest soldat făcea parte din cavaleria gărzii pretoriene, care număra între 400 și 1000 de oameni⁵⁸, și nu dintre cei 300 de călăreți din cohortele pretoriene, numiți *speculatores*⁵⁹. Nu știm dacă acest călăreț servise într-o altă unitate, poate în cavaleria unei legiuni, însă izvorul epigrafic nu certifică nimic de acest gen.

Nu cunoaștem vârsta la deces, dar nici serviciul militar, dar presupunem că a fost recrutat pe la 18-20 de ani, deși nici acest lucru nu este sigur. De asemenea, inscripția nu oferă nici un indiciu despre datare, însă admitem a doua jumătate a sec. II. Dedicantul lui *Iulius Valerianus* este *Claudius Secundinus*, moștenitor (*heres eius*) și prieten al decedatului (*amicus*), probabil coleg în aceeași cohortă pretoriană, însă nu știm dacă era *miles* sau făcuse parte din aceeași unitate de cavalerie.

13-29. 17 pretorienii originari din orașele Pannoniei. Astfel, din *cohors III praetoria pia vindex*: (...) *Aurelius Clemens – Cibalae*, Pannonia Inferior; *Marcus Ulpius Romulus – Flavia Mursa*, Pannonia Inferior; *Marcus Aurelius Carinus – Claudia Savaria*, Pannonia Superior; *Marcus Aurelius Septimos (?) – Sirmium*, Pannonia Inferior; *Marcus Matheus Antoninus – Septimia Carnuntum*, Pannonia Superior; *Publius Aelius Memmianus – Aquincum*, Pannonia Inferior; *Caius Licinius Atilianus – Poetovio*, Pannonia Superior; *Marcus Aurelius Valentinus – Flavia Siscia*, Pannonia Superior; *Caius Licinius Mannadius – Claudia Savaria*, Pannonia Superior; *Caius Iulius Valentinus – Poetovio*, Pannonia Superior; *Marcus Aurelius Novellus – Poetovio*, Pannonia Superior; (...) *Statianus – Savaria*, Pannonia Superior; *Caius Attius Valerianus – Poetovio*, Pannonia Superior; *Marcus Caelius Victor – Poetovio*, Pannonia Superior; *Titus Trophimus Firmus – Poetovio*, Pannonia Superior. Din *cohors III praetoria pia vindex*: *Marcus Aurelius Firmus – Flavia Siscia*, Pannonia Superior; *Titus Claudius Severinus – Flavia Sirmium*, Pannonia Inferior⁶⁰.

Acești pretorienii erau cetățeni romani, probabil urmașii unor militari care au servit în legiunile din provinciile respective și care, după demobilizare, s-au stabilit aici. În cele mai multe cazuri, încetățenirea este confirmată de *tria nomina*, de prezența numelui tatălui și de faptul că militarii respectivi erau înscrși într-un anumit trib (*Sergia, Papiria*). Dacă inscripția este datată în anul 200, semnalam următoarele: probabil au activat în legiunile din Pannonii (I și II Adiutrix, X și XIV Gemina), fiind integrați în aceste unități la începutul domniei lui Commodus; deoarece legiunile din Pannonia l-au susținut pe Septimius Severus, acesta a

⁵⁶ CIL VI, 2746.

⁵⁷ Breeze 1969, 50-55.

⁵⁸ Speidel 1994, 31.

⁵⁹ Southern 2006, 117.

⁶⁰ CIL VI, 32624.

înlocuit o mare parte din garda pretoriană cu militari loiali din această zonă, printre aceștia numărându-se și indivizii din inscripția de față; în anul 200, pretorienii care au supraviețuit războiului civil au depus această inscripție, aceștia activând în armata romană de aproape 20 de ani, deci aveau aproximativ 40 de ani.

30. *Caius Iulius Martinus – miles ex cohorte VII praetoria pia vindex*, originar din *Poetovio*, Pannonia Superior⁶¹. Acest pretorian pannon este menționat într-o diplomă militară din anul 206, descoperită la *Brigetio/Acs*, Pannonia Superior. Iulius Martinus era cetățean roman, înscris în tribul *Papiria* și originar din orașul *Poetovio*, Pannonia Superior, poate urmașul unui veteran stabilit în acest oraș în a doua jumătate a sec. II. Din păcate, diploma militară nu menționează decât garda pretoriană, nu și o altă unitate în care ar fi servit anterior.

Dacă fusese demobilizat în anul 206 și a servit cei 16 ani în garda pretoriană, sugerăm recrutarea la 18-20 de ani și o vârstă de 34-36 de ani. Totuși, este posibil să fi activat într-o legiune din Pannonia, nenumită aici, apoi a fost transferat în cohortele pretoriene, poate de către Septimius Severus. În acest caz, este posibil să fi avut 40 de ani sau mai mult. Rezumăm aici cariera ipotetică a lui Iulius Martinus: 1. *miles legionis I/II Adiutricis* sau *X/XIV Geminae* (aprox. 185-190/193); 2. *miles cohortis VII praetoriae piae vindicis* (aprox. 190/193-206 p.Chr.); 3. *veteranus ex cohorte VII praetoria pia vindex* (206 p.Chr.). Cunoaștem o inscripție care atestă un Caius Iulius Martinus⁶², însă nu credem că poate fi identificat cu acest pretorian. Diploma de față menționează tatăl acestuia, un *Caius*, însă nu avem în vedere alte surse care să ne confirme soarta acestuia după lăsarea la vatră. Totuși, deoarece diploma a fost descoperită la *Brigetio*, Pannonia Superior, presupunem că Iulius Martinus s-a întors în provincia natală, dar nu în orașul de origine, statutul său de *veteranus* conferindu-i avantaje sociale și economice semnificative.

31. *Marcus Aurelius Dasius – miles cohortis V praetoriae pia vindicis*, originar din *colonia Siscia*, Pannonia Superior – *natione Pannonius*⁶³. Acest soldat era cetățean roman, drept primit după *Constitutio Antoniniana*, și activase în *centuria* lui *Catullinus*. Totuși, *cognomen*-ul militarului a păstrat o urmă din originea peregrină, *Dasius* fiind un nume pannonic. Nu știm dacă Aurelius Dasius a fost recrutat mai întâi într-o legiune, apoi a fost transferat în a cincea cohortă pretoriană, însă sursa epigrafică nu confirmă această ipoteză. Totodată, inscripția funerară de la Roma atestă supranumele cohortei a cincea – *pia vindex*, adică pioasă și răzbuunătoare. Se cunoaște faptul că, în timpul Severilor, legiunile, cohortele pretoriene și chiar unitățile auxiliare au primit epitete ca *pius*, *felix*, *vindex*, etc.

Aurelius Dasius a trăit 32 de ani și a servit în armată timp de 13 ani, probabil întreaga perioadă în garda pretoriană. În acest caz, presupunem că a fost recrutat la 19 ani; dacă datăm inscripția în 212 sau puțin mai târziu, admitem un interval de recrutare între 199 și 202, probabil în timpul unei campanii a lui Septimius Severus. Menționăm faptul că, la recrutare, acest militar era *peregrinus*, deoarece fusese încetățenit abia după 212. Având în vedere acest fapt, relevăm două ipoteze: fie Septimius Severus a recrutat peregrini în legiuni și în garda pretoriană pentru a-și întări unitățile loiale; fie Aurelius Dasius a fost recrutat mai târziu decât

⁶¹ RMD III, 188.

⁶² CIL VIII, 17622.

⁶³ CIL VI, 32680.

am admis anterior, poate chiar în 212, acesta decedând pe la 225, în timpul domniei lui Severus Alexander, deoarece și în vremea acestui împărat au fost utilizate epitetele *pius* și *vindex*. Militarul de față a fost comemorat de fratele său, *Marcus Aurelius Candidus, eques singularis Augusti*. Presupunem că ambii au fost recrutați din colonia Siscia, Pannonia Superior, unul în garda pretoriană, iar celălalt în cavaleria de protecție a împăratului.

32. *Aurelius Verus – miles cohortis VI praetoriae*, originar din *vicus Budalia, pagus lui Martius*, orașul *Sirmium*, Pannonia Inferior – *natione Pannonius*⁶⁴. Aurelius Verus era cetățean roman, drept primit prin Edictul lui Caracalla. Inscripția funerară de la Roma menționează faptul că acest militar a făcut parte din legiunea I Adiutrix vreme de patru ani, în această perioadă unitatea respectivă fiind cantonată la *Brigetio*, Pannonia Superior⁶⁵, apoi a fost transferat în a șasea cohortă pretoriană, unde a activat vreme de 14 ani. În cohorta a șasea pretoriană a făcut parte din *centuria* lui *Blicisius*.

Aurelius Verus a trăit 40 de ani, trei luni și 15 zile și a servit în armata romană un total de 18 ani, deci fusese recrutat la 22 de ani. Dacă datăm inscripția în perioada 212-235, presupunem că a fost recrutat în legiunea I Adiutrix cândva între 194 și 217, în timpul lui Septimius Severus sau Caracalla. După acest interval, poate pentru merite deosebite pe câmpul de luptă, a fost încorporat în a șasea cohortă pretoriană. Presupunem că Aurelius Verus era *peregrinus* în momentul recrutării, fiind încetățenit cândva după 212 p.Chr.; este posibil ca acesta să fi fost încorporat în 212 p.Chr., primise cetățenia și decedase în timpul lui Severus Alexander, deci în 230 p.Chr. Așadar, reconstituim astfel cariera acestuia: 1. *miles legionis I Adiutricis*; 2. *miles cohortis VI praetoriae*.

Militarul de față a fost comemorat de *Aurelius Marcellus, Aurelius Florinus Valerius Avitianus* și de camarazii decedatului din aceeași cohortă pretoriană, probabil din *centuria* lui *Blicisius – omnes commanipuli sui*. Dedicantii au ridicat acest monument funerar pe propria cheltuială, inscripția amintind suma de 50 denari. Nu știm dacă această sumă era cea obișnuită pentru o inscripție funerară, însă bănuim că tariful era diferit în funcție de categorie socială (civili, militari), de felul inscripției (onorifică, votivă, funerară) sau de mărimea sau elementele suplimentare ale acestor monumente.

33. *Tiberius Aurelius Clemens – miles cohortis X praetoriae*, originar din *Alinum*, Pannonia⁶⁶. Acest militar a făcut parte din *centuria* lui *Antistius*. Inscripția funerară a fost descoperită la Roma și atestă un cetățean roman, drept primit prin *Constitutio Antoniniana*, deși este posibil ca acest soldat să fi fost deja cetățean, fapt confirmat de *tria nomina*, numele tatălui, *Aulius*, și tribul *Papiria* în care era înscris. În acest caz, sursa de față ar putea fi datată la sfârșitul sec. II și începutul sec. III, poate chiar înainte de 212 p.Chr. Inscripția nu menționează unitatea din care a făcut parte anterior, însă admitem o legiune din Pannonia (I sau II Adiutrix, X sau XIV Gemina).

Aurelius Clemens a trăit 40 de ani, a servit vreme de 18 ani, deci a fost recrutat la 22 de ani. Dacă a fost încorporat în timpul lui Septimius Severus (ipotetic între 193 și 200), sugerăm decesul acestuia în intervalul 211-218 p.Chr. Totodată, dacă activase vreme de 18 ani, l-am

⁶⁴ CIL VI, 37213.

⁶⁵ Farnum 2005, 15.

⁶⁶ CIL VI, 2733; Ricci 1993, 184.

putea include în categoria veteranilor, însă monumentul funerar nu confirmă acest lucru. Sursa epigrafică îl menționează pe tatăl militarului, un *Aulius*, probabil un fost legionar care se stabilise în provincia Pannonia în a doua jumătate a sec. II. Nu cunoaștem dedicanții acestui personaj, însă admitem colegii din a zecea cohortă pretoriană. De asemenea, nu este menționat nici un moștenitor sau vreun membru al familiei lui Tiberius Aurelius Clemens.

34. *Aurelius Muccus – miles cohortis X praetoriae*, originar, ipotetic, din Pannonia Inferior⁶⁷. Unii autori au reconstituit partea de final a inscripției *natus / [...] infer[iore]* prin *natus Pannonia inferiore*⁶⁸, însă nu cunoaștem continuarea sursei care ar fi putut oferi și localizarea exactă a acestuia, poate un oraș sau o zonă rurală. În acest caz, avem în vedere un cetățean roman originar din Pannonia Inferior, încetățenit prin *Constitutio Antoniniana*, fapt certificat de absența tatălui, a tribul în care era înscris și a *tria nomina*. Inscripția găsită la Roma atestă faptul că individul în cauză a activat în *centuria* lui *Claudius* din a zecea cohortă pretoriană.

Aurelius Muccus a murit la 40 de ani și a servit 13 ani, deci a fost recrutat la 27 de ani. Totuși, este posibil să fi servit anterior într-o legiune, poate una din Pannonia, deși sursa epigrafică este tăcută în acest sens. Astfel, probabil a fost recrutat pe la 20 de ani într-o legiune, a servit aproximativ șapte ani, apoi a fost transferat în a zecea cohortă pretoriană, unde a activat cei 13 ani menționați în monumentul funerar. Astfel, dacă sursa de față este datată în intervalul 212-235, admitem o recrutare în timpul lui Septimius Severus sau chiar Caracalla. Dacă fusese încetățenit după 212, probabil că în momentul încorporării era *peregrinus*, intrase într-o unitate auxiliară de infanterie sau chiar într-o legiune, a servit circa șapte ani, apoi a fost transferat în garda pretoriană. Rezumăm aici cariera lui Aurelius Muccus: 1. *miles legionis I/II Adiutricis* sau *X/XIV Geminae*; 2. *miles cohortis X praetoriae*. Deoarece inscripția funerară este fragmentară în partea de final, nu cunoaștem comemoratorii lui Aurelius Muccus, probabil erau colegii din cohorta pretoriană.

35. *Ulpus Tertius – miles cohortis III praetoriae*, originar din *Poetovio*, Pannonia Superior⁶⁹. Presupunem că acest militar era cetățean roman, însă faptul că nu avea *tria nomina*, tribul și numele tatălui l-ar putea nominaliza la statutul de *peregrinus*. Monumentul funerar descoperit la Roma menționează și *centuria* lui *Ingenuus* în care activase acest militar.

Ulpus Tertius trăise 33 de ani și două luni și servise 11 ani, cinci luni și 16 zile, deci a fost recrutat la aproximativ 22 de ani. Nu știm dacă anterior a făcut parte dintr-o legiune sau a fost încorporat direct în garda pretoriană. Deoarece un dedicant are *nomen gentile Aurelius*, datăm inscripția între 212 și 235, Ulpus Tertius fiind încadrat în garda pretoriană în timpul lui Septimius Severus sau Caracalla. Acest soldat este comemorat de *Aurelius Restitutus – speculator*, și *Iulius Iulianus*, ambii moștenitorii (*heredes*) și colegii lui Ulpus Tertius (*commanipuli*), probabil și prietenii acestuia, deoarece vârsta și perioada de serviciu sunt exacte, iar monumentul funerar este mai personalizat decât altele de acest gen.

⁶⁷ CIL VI, 2735.

⁶⁸ Ricci 1993, 184.

⁶⁹ CIL VI, 2552; Ricci 1993, 187.

36-37. *Lucius Valerius Sabinus* și *Lucius Valerius Victorinus – milites cohortis II praetoriae Severianae piae vindicis*, din *centuria* lui *Gaianus*, ambii erau frați originari din *Noviodunum*, Pannonia Superior⁷⁰. Deoarece cunoaștem *tria nomina* și numele tatălui – *Lucius*, presupunem că *Valerius Sabinus* era cetățean roman, născut într-un oraș din Pannonia, urmașul unui veteran care s-a stabilit în această provincie în sec. II. Deoarece inscripția descoperită la Roma relevă epitetele *pius* și *vindex* primite de această cohortă pretoriană, sugerăm datarea acesteia între 193 și 211, în timpul lui *Septimius Severus*, sau între 223 și 235 p.Chr., în vremea lui *Severus Alexander*.

Sursa de față nu menționează nici o informație privind vârsta la deces și perioada de serviciu a lui *Lucius Valerius Sabinus*; totuși, sugerăm o vârstă de 18-20 de ani la recrutare, însă atât putem spune despre acest lucru. Probabil că acest personaj a fost recrutat de către *Septimius Severus* pentru a-și întări cohortele pretoriene cu militari loiali din spațiul guvernat anterior, însă nu cunoaștem intervalul concret, poate între 193 și 200 p.Chr. Inscripția funerară de la Roma îl menționează atât pe tatăl acestuia – *Lucius*, cât și pe fratele său și cel care a ridicat monumentul – *Lucius Valerius Victorinus*. Acesta făcea parte din aceeași unitate ca fratele său, fiind *miles cohortis II praetoriae Severianae piae vindicis*, din *centuria* lui *Gaianus*. Despre acesta nu cunoaștem prea multe, vârsta sau anii de serviciu fiind la fel de neclare ca în cazul fratelui său.

38. *Ignotus – (miles?) cohortis III praetoriae*, originar din *Aquincum*, Pannonia Inferior⁷¹. Probabil că avem de-a face cu un cetățean roman originar dintr-un oraș din Pannonia Inferior, posibil urmașul unui personaj care a servit într-o unitate auxiliară. Deoarece inscripția funerară de la Roma este foarte fragmentară, nu știm nici vârsta la deces, nici anii de serviciu, deși acesta ar fi putut fi recrutat pe la 18-20 de ani; numeralul *XIX* din această sursă s-ar fi putut referi la perioada îndeplinită în garda pretoriană, însă acest fapt este pur ipotetic. Monumentul funerar nu ne oferă nici dedicanții decedatului, probabil aceștia erau colegii din a patra cohortă pretoriană.

39-42. Patru pretorienii din *cohors I praetoria pia vindex*, toți provenind din orașele provinciilor pannonice: (...) *ius – Savaria*, Pannonia Superior; (...) *ntinus – Sirmium*, Pannonia Inferior; (...) *hus Aelius – Siscia*, Pannonia Superior; (...) *Candidianus – Poetovio*, Pannonia Superior⁷². Această inscripție de la Roma datează din 209-210 p.Chr. și atestă mai mulți militari din garda pretoriană, printre care includem mai mulți pretorienii originari din Pannonia. Presupunem că toți erau cetățeni romani, originari din orașele Pannoniei, probabil urmașii unor veterani care s-au stabilit în această provincie în sec. II. Dacă acești patru pretorienii pannonici au activat în garda pretoriană vreme de 16 ani, sugerăm recrutarea acestora în 193, la începutul domniei lui *Septimius Severus*. Astfel, aceștia au fost printre primii militari transferați în cohortele pretoriene, probabil dintre legiunile din Pannonia, după ce *Severus* a licențiat o mare parte din pretorienii care au vândut tronul lui *Didius Iulianus* după asasinarea lui *Pertinax*.

⁷⁰ CIL VI, 32671 (p. 3835); Ricci 1993, 187.

⁷¹ CIL VI, 37208; Ricci 1993, 188.

⁷² CIL VI, 2385a (p. 868, 870, 3071, 3320, 3339, 3834, 4336, 4337) = CIL VI, 2385b02 = CIL VI, 2385b05 = CIL VI, 2385b09 = CIL VI, 2385b10 = CIL VI, 2385b12 = CIL VI, 2385b14 = CIL VI, 2385b18 = CIL VI, 2385b21 = CIL VI, 2385b23 = CIL VI, 2836 = CIL VI, 3762 = CIL VI, 32533.

43-56. 14 pretorienii din spațiul urban al Pannoniei; din *cohors III praetoria pia vindex*: Marcus M(...) *Marcellus* – *Savaria*, Pannonia Superior; Marcus Aurelius Sabinus – *Cibalae*, Pannonia Inferior; Tiberius Claudius Barba – *Savaria*, Pannonia Superior; Caius Iulius Super – *Carnuntum*, Pannonia Superior; Claudius Saturninus – *Poetovio*, Pannonia Superior; Aelius Karus – *Aquincum*, Pannonia Inferior; (...)natus – *Siscia*, Pannonia Superior; Caius Flavius Messianus – *Sirmium*, Pannonia Inferior; Caius Gallonius Fronto – *Savaria*, Pannonia Superior; Lucius Septimius Lucanus – *Siscia*, Pannonia Superior. Din *cohors III praetoria pia vindex*: (...) *Ingenius* – *Poetovio*, Pannonia Superior; (...)intius – *Aquincum*, Pannonia Inferior. Singurul *speculator* era Tiberius Claudius Priscus din *cohors III praetoria pia vindex*, originar din *Savaria*, Pannonia Superior. Marcus Calvenonius era *eques cohortis III praetoriae pia vindicis*, și provenea din *Poetovio*, Pannonia Superior⁷³. Această inscripție de la Roma, datată în 209-210, atestă un număr de 14 pretorienii originarii din orașele Pannoniei, dintre care 12 erau *militēs*, unul era *speculator* iar ultimul era *eques*.

Presupunem că observațiile privind acești militari sunt identice cu cele menționate în prima inscripție din 209-210: indivizi recrutați în 193 p.Chr. din mediul urban al Pannoniei, probabil transferați din legiunile provinciei respective, au participat la campaniile lui Septimius Severus (războiul civil, conflictul cu părții etc.), probabil servind perioada regulamentară de 16 ani în garda pretoriană.

57-65. Nouă *militēs cohortis praetoriae*: *Ignotus* – *Poetovio*, Pannonia Superior, probabil din a opta cohortă pretoriană. Din a noua cohortă pretoriană: Caius Aurelius Dassius; (...)us – *Carnuntum*, Pannonia Superior. Din a zecea cohortă pretoriană erau: Marcus (...) – *Poetovio*, Pannonia Superior; Marcus Aurelius (...) – *Mursa*, Pannonia Inferior; (...)nus filius – *Carnuntum*, Pannonia Superior; (...) Florentinus – *Altinum* (?), Pannonia Superior; (...)tianus – *Savaria*, Pannonia Superior; (...)ianus – *Carnuntum*, Pannonia Superior⁷⁴. Această sursă epigrafică de la Roma, datată în aproximativ 213 p.Chr., atestă nouă pretorienii din orașele provinciei Pannonia. Aceștia erau cetățeni romani și erau urmașii unor militari din sec. II care s-au stabilit în această zonă după demobilizare. Dacă toți pretorienii menționați mai sus au activat deja vreme de 16 ani, admitem recrutarea lor (sau transferul din legiunile pannonice) în 197 p.Chr., poate pentru a completa rândurile cohortelor pretoriene după pierderile suferite în războiul civil sau pentru a întări aceste unități pentru campania din Orient.

66-95. 30 de pretorienii din Pannonia Inferior – *cives Cotinorum ex Pannonia Inferiore*. Dintre aceștia, patru făceau parte din cavaleria gărzii pretoriene, ceilalți fiind infanteriști: C(...) Aurelius Victor – *eques*, Aurelius St(...) – *eques*, Aurelius (...)us – *eques*, (...)anus – *eques*, Aurelius Candidus, Aurelius Sabinianus, Aurelius Dolens, Aurelius Ce(...)cinus S(...), Aurelius

⁷³ CIL VI, 2385b01 (p. 868, 3320, 3339) = CIL VI, 2385b03 = CIL VI, 2385b04 = CIL VI, 2385b06 = CIL VI, 2385b07 = CIL VI, 2385b08 = CIL VI, 2385b11 = CIL VI, 2385b13 = CIL VI, 2385b15 = CIL VI, 2385b16 = CIL VI, 2385b20 = CIL VI, 2385b26 = CIL VI, 2393c = CIL VI, 2393d = CIL VI, 2394a = CIL VI, 2394b = CIL VI, 2394c = CIL VI, 2396 = CIL VI, 2401 = CIL VI, 32536, 18.

⁷⁴ CIL VI, 2385b22 (p. 3072, 3320, 3339, 4336, 4339, 4351) = CIL VI, 2388b02 = CIL VI, 2388b03 = CIL VI, 2388b05 = CIL VI, 2388b10 = CIL VI, 2388b11 = CIL VI, 2388b12 = CIL VI, 2388b13 = CIL VI, 2388b15 = CIL VI, 2388b18 = CIL VI, 2388b19 = CIL VI, 2388b23 = CIL VI, 2388b24 = CIL VI, 2388b28 = CIL VI, 2393a = CIL VI, 2393b = CIL VI, 3817a = CIL VI, 32561 = CIL VI, 32598b = CIL VI, 32600.

(...)alaris A(...), Aurelius (...)it A(...), Aurelius (...)tat (...), Aurelius (...)centi (...), Aurelius Probus, Aurelius Paeotius, Aurelius Appius, Aurelius (...), Aurelius Candidus, Aurelius Sulla, Aurelius Setus, Aurelius Proculus, Aurelius Cassius, Aurelius Iulianus, Aurelius Quirinus, Aurelius Veturius, Aurelius Sunnarius, (...) Lapotius, (...) Ciitatia, (...) Romulus⁷⁵. Cotinii erau o populație de origine celtică, stabilită de către Marcus Aurelius în Pannonia Inferior în timpul războaielor marcomanice sau cel târziu în anul 180. Acești *cives Cotini* din garda pretoriană erau, probabil, urmașii persoanelor care au fost mutate în provincia respectivă. Această inscripție comună a fost descoperită la Roma și este datată în anul 223 p.Chr., în timpul lui Severus Alexander.

În cazul acestor pretorienii, observăm că au fost încetățeniți prin *Constitutio Antoniniana*, fiind demobilizați în anul 223 p.Chr. Așadar, dacă au servit cei 16 ani în garda pretoriană, probabil că au fost recrutați în aproximativ 207 p.Chr. Pe această cale, presupunem că au făcut parte din a doua serie de încorporări din spațiul panonic în garda pretoriană, după cea făcută de Septimius Severus la începutul domniei. Totodată, sugerăm recrutarea acestora înainte de campania din Britannia. De asemenea, nu știm dacă aceștia au fost încadrați direct în garda pretoriană sau au fost transferați dintr-una sau mai multe legiuni din Pannonia.

96-107. Doisprezece pretorienii cotini – *cives Cotini, ex provincia Pannonia Inferiore*. Din a cincea cohortă pretoriană: *Marcus Aurelius Cassius – speculator – Mursa; Marcus Aurelius Genius – Mursa; Marcus Aurelius Dalutius – Cibalae; Marcus Aurelius Fuscinus – Mursa*. Din a șasea cohortă pretoriană: *Marcus Aurelius (...)ldeazius – Cibalae; Marcus Aurelius Marcianus – speculator – Mursa; Marcus Aurelius Festianus – Mursa; Marcus Aurelius Dassianus – Cibalae*. Din a șaptea cohortă pretoriană: *Marcus Aurelius Vitalis – Mursa*. Din a opta (?) cohortă pretoriană: *Aurelius Romanus*. Din a noua (?) cohortă pretoriană: *Marcus Aurelius Dolea – Cibalae; Marcus Aurelius Potazis – Mursa*⁷⁶. Această inscripție comună, descoperită la Roma, datează din 223 p.Chr. și menționează 12 pretorienii cotini originari din Pannonia Inferior

Sursa de față atestă doi *speculatores*, călăreți încadrați în centurile cohortelor a cincea și a șasea pretoriene. De asemenea, admitem că aceștia au fost recrutați sau transferați în garda pretoriană tot în anul 207 p.Chr., diferența fiind că aceștia au oferit o origine mai clară decât pretorienii amintiți anterior. Astfel, opt militari erau originari din orașul *Mursa*, Pannonia Inferior, iar patru din *Cibalae*, aceștia făcând parte din cohortele V-VIII pretoriene.

108. (...)tronius *Martialis – miles ex cohorte II praetoria Severiana pia vindex*, originar din *Poetovio*, Pannonia Superior⁷⁷. Diplomă militară de față a fost descoperită la *Aquincum*/Budapesta, și a fost datată în 225 p.Chr. Acesta era cetățean roman care provenea din spațiul urban al Pannoniei Superior. Presupunem că tatăl său, *Valerius*, era un veteran dintr-o legiune panonică, stabilindu-se în acest oraș după lăsarea la vatră. Această *constitutio* nu atestă decât garda pretoriană în care activase *Martialis*, nu și o eventuală legiune. Totuși, admitem un transfer în cohortele pretoriene, însă nu avem o dată sigură în acest sens.

⁷⁵ CIL VI, 2419 (p. 870, 3320, 3339) = CIL VI, 2800 = CIL VI, 2832 = CIL VI, 32544; Ricci 1993, 183.

⁷⁶ CIL VI, 2389 (p. 870, 3320, 3339) = CIL VI, 2833 = CIL VI, 2835 = CIL VI, 32542; Ricci 1993, 183.

⁷⁷ CIL XVI, 142.

Dacă acest Martialis servise perioada regulamentară în cohortele pretoriene și a fost recrutat pe la 18-20 de ani, sugerăm o vârstă de 34-36 de ani; totuși, dacă anterior a activat într-o legiune circa 4-5 ani, admitem o vârstă de peste 40 de ani. Militarul de față a fost demobilizat în anul 225, fiind recrutat în aproximativ 209 p.Chr., în timpul lui Septimius Severus. Totodată, dacă înainte a servit într-o legiune, sugerăm o încorporare în armata din Pannonia în aproximativ 205 p.Chr. Presupunem că Martialis a fost transferat în a doua cohortă pretoriană pe la 208-209, însoțindu-l pe Severus în campania din Britannia. Rezumăm aici *cursus honorum* pentru acest pretorian: 1. *miles legionis I/II Adiutricis* sau *X/XIV Geminae* (aprox. 205-208/209); 2. *miles cohortis II praetoriae Severianae piae vindicis* (208/209-225); 3. *veteranus ex cohorte II praetoria Severiana pia vindex* (225 p.Chr.). Diploma militară amintește tatăl acestui individ – *Valerius*, fiind posibil ca militarul de față să fi avut același *praenomen*.

109. *Titus Spectatius* – *miles ex cohorte III praetoria Gordinana pia vindex*, originar din *Poetovio*, Panonia Superior⁷⁸. Acest militar este atestat într-o diplomă militară din ultimul an al domniei lui Gordian III, sursa fiind descoperită într-o *provincia incerta*, fiind cetățean roman, originar din *Poetovio*, Panonia Superior, urmașul unui veteran stabilit în acest oraș pe la începutul sec. III p.Chr.

Dacă această *constitutio* este datată în 244 p.Chr., iar *Titus Spectatius* servise perioada regulamentară, sugerăm o recrutare pe la 18-20 de ani și o vârstă de aproximativ 35 de ani. Dar dacă activase anterior într-o legiune, poate trei sau patru ani, probabil că *Spectatius* avea 40 de ani, fiind încorporat pe la 224 p.Chr. Așadar, rezumăm cariera acestui personaj: 1. *miles legionis Ignota* (aprox. 224-228); 2. *miles cohortis III praetoriae (piae vindicis?)* (aprox. 228-244); 3. *veteranus ex cohorte III praetoria Gordinana pia vindex* (244 p.Chr.). Diploma militară este fragmentară în partea de final, deci nu cunoaștem părintele sau alt membru al familiei lui *Titus Spectatius*. De asemenea, nu cunoaștem alte surse care să confirme soarta acestuia după lăsarea la vatră.

110. *Marcus Aurelius Clar(...)* – *miles ex cohorte VIII praetoria Philippiana pia vindex*, originar din *Brigetio*, Panonia Superior⁷⁹. Diploma militară a fost descoperită la Roma și atestă cetățenia acestui militar demobilizat în anul 245, probabil urmașul unui militar care a fost încetățenit prin *Constitutio Antoniniana*.

Dacă această *constitutio* datează din anul 245 p.Chr., iar militarul în cauză a servit minimum 16 ani în garda pretoriană, presupunem că a fost recrutat la 18-20 de ani, probabil în 229 p.Chr. Este posibil ca militarul în cauză să fi activat câțiva ani într-o legiune, poate în I *Adiutrix*, aceasta având castrul la *Brigetio*⁸⁰. În momentul demobilizării, acesta avea aproximativ 40 de ani, însumând cam 20 de ani de serviciu militar, încorporarea lui situându-se pe la 225-227 p.Chr. Așadar, amintim aici cariera acestui pretorian: 1. *miles legionis I Adiutricis* (aprox. 225/227-229); 2. *miles cohortis VIII praetoriae (piae vindicis?)* (229-245 p.Chr.); 3. *veteranus ex cohorte VIII Philippiana pia vindex* (245 p.Chr.). Diploma de față menționează numele tatălui militarului – *Marcus*, însă nu mai cunoaștem alte informații despre

⁷⁸ ZPE 176, 258.

⁷⁹ RMD IV, 320.

⁸⁰ Farnum 2005, 15.

aceștia. Probabil că acest părinte a fost încetățenit prin Edictul din 212, însă acest fapt este ipotetic. Deoarece *cognomen*-ul pretorianului de față este incert, nu putem confirma soarta acestuia după lăsarea la vatră.

111. *Nebus Tullius Ma(...)* – *miles ex cohorte V praetoria Philippiana pia vindex*, originar din *Mursa*, Pannonia Inferior⁸¹. Această diplomă militară este datată în timpul domniei lui Filip Arabul, mai precis în 246 p.Chr. Sursa de față confirmă cetățenia romană a militarului și faptul că era urmașul unui veteran care se stabilise în această zonă la finele sec. II sau la începutul veacului următor.

Presupunem că Nebus Tullius avea aproximativ 40 de ani, acesta respectând tiparul militarilor analizați anterior: recrutarea la 18-20 de ani, serviciul de câțiva ani într-o legiune pannonică, apoi transferul în garda pretoriană. În acest caz, rezumăm cariera militarului de față: 1. *miles legionis Ignotae* (aprox. 226-230); 2. *miles cohortis V praetoriae (piae vindicis?)* (230-246); 3. *veteranus ex cohorte V Philippiana pia vindex* (246 p.Chr.). Diploma menționează numele tatălui – *Nebus*, însă nu cunoaștem alte surse care să releve soarta acestui militar. Deoarece diploma militară a fost găsită în Transpadana, Regio XI (NV Peninsulei Italice), sugerăm două scenarii: fie se stabilise într-un oraș din această zonă; fie se îndrepta spre Pannonia dar, dintr-un anumit motiv, s-a oprit aici.

112. *Marcus Afranius Quintianus* – *miles ex cohorte I praetoria Philippiana pia vindex*, originar din *Mursa*, Pannonia Inferior⁸². Această diplomă datează tot din 246 p.Chr. și a fost descoperită într-o *provincia incerta*. Quintianus avea aproximativ 40 de ani, fusese recrutat la 18-20 de ani și servise circa 20 de ani, dintre care cel puțin 16 în garda pretoriană. Astfel, cariera acestuia respectă aceleași etape cu ale lui Nebus Tullius Ma(...): 1. *miles legionis Ignotae* (aprox. 226-230); 2. *miles cohortis I praetoriae (piae vindicis?)* (230-246); 3. *veteranus ex cohorte I praetoria Philippiana pia vindex* (246 p.Chr.). Tatăl acestuia se numea tot *Marcus*, probabil un individ care activase într-o legiune pannonică și fusese încetățenit prin *Constitutio Antoniniana*. Nu cunoaștem alte informații despre Marcus Afranius Quintianus, anume familia sau locul în care s-a stabilit după demobilizare.

113-117. Cinci pretorienii originari din Pannonia Inferior: *cives Cotini ex provincia Pannonia Inferiore*⁸³. Deoarece sursa descoperită la Roma este fragmentară, numele acestor militari sunt dificil de reconstituit. Dacă aceștia au fost demobilizați în timpul domniei lui Decius (aproximativ 249-251 p.Chr.), presupunem că au fost recrutați în 233-235, însă acest fapt este ipotetic. Totodată, presupunem că anterior au activat într-o legiune (poate între 230 și 233/235), apoi au fost transferați în garda pretoriană, probabil în 233/235 p.Chr.

118. *Publius Anneius Probus* – *miles ex cohorte I praetoria Valeriana Galliena pia vindex*, originar din *Poetovio*, Pannonia Superior⁸⁴. Diploma militară a fost emisă în timpul domniei comune a lui Valerianus și Gallienus (253-260), mai exact în 254 p.Chr., fiind

⁸¹ CIL XVI, 151.

⁸² RMD III, 199.

⁸³ CIL VI, 2831 (p. 870, 3339) = CIL VI, 2852 = CIL VI, 32557; Ricci 1993, 183.

⁸⁴ CIL XVI, 155.

descoperită la *Industria*/Monteu da Po, Liguria, Regio IX. Acesta era cetățean roman, era fiul lui Publius și era înscris în tribul *Papiria*. Nu știm dacă a activat într-o legiune înainte de transferul în garda imperială, însă această *constitutio* menționează numai cohortele pretoriene.

Dacă diploma de față este datată în 254 p.Chr., sugerăm următoarele date pentru Anneius Probus: vârstă de aproximativ 40 de ani, recrutare la 18-20 de ani, un serviciu de circa 20 de ani și o încorporare în armata romană în 234-235 p.Chr. În acest caz, rezumăm cariera acestui militar: 1. *miles legionis I/II Adiutricis* sau *X/XIV Geminae* (aprox. 235-238); 2. *miles cohortis I praetoriae (piae vindicis?)* (238-254); 3. *veteranus ex cohorte I praetoria Valeriana Galliena pia vindex* (254 p.Chr.). Tatăl acestui pretorian era tot un *Publius*, probabil un fost militar care servise într-o legiune panonică. Nu cunoaștem alte surse care să ateste alți membri ai familiei acestui personaj sau soarta sa după lăsarea la vatră. Totuși, diploma descoperită la *Industria* (Monteu da Po de astăzi), Liguria, Regio IX, sugerează că Publius Anneius Probus se stabilise aici, însă acest fapt este ipotetic.

119. *Aurelius Valentinus – miles ex cohorte V praetoria Diocletiana et Maximiana pia vindex*, originar din *Sirmium*, Pannonia⁸⁵. Diploma militară din timpul tetrarhiei a fost descoperită la *Gnathia*/Egnazia, Apulia et Calabria, Regio II, și atestă un cetățean roman originar din *Sirmium*, probabil provincia Pannonia Secunda. Din *constitutio* datată în anul 298 extragem următoarele informații: o posibilă recrutare a lui Aurelius Valentinus la 18-20 de ani, o activitate de minimum 16 ani în a cincea cohortă pretoriană, un serviciu ipotetic într-o legiune și o vârstă de aproximativ 40 de ani. În acest sens, rezumăm un *cursus honorum* relativ: 1. *miles legionis Ignotae* (ipotetic, datare incertă); 2. *miles cohortis V praetoriae (piae vindicis?)* (aprox. 282-298); 3. *veteranus ex cohorte V praetoria Diocletiana et Maximiana pia vindex* (298 p.Chr.). Tatăl acestui pretorian era un *Marcus*, poate un militar care activase într-o legiune din Pannonia. Diploma de față nu menționează alte informații despre acest militar, de exemplu alți membri ai familiei sau soarta sa după demobilizare (posibil se stabilise la Egnazia, dar nu suntem siguri de acest lucru).

La finalul analizei prosopografice pentru *milites* din cohortele pretoriene menționăm faptul că serviciul acestora într-o legiune sau într-o unitate auxiliară înainte de transferul în garda împăratului este strict ipotetic. Totuși, ca în cazul *equites singulares Augusti*, acești militari considerau serviciul în garda imperială mai important decât în unitățile militare inferioare, de aceea ultimele sunt amintite mai puțin în sursele epigrafice.

IV. *Veterani*

Dintre militarii din garda pretoriană analizați până acum, am menționat deja un pannonic din sec. II care, chiar dacă nu este atestat cu acest statut, presupunem că făcea parte din această categorie. Astfel, îl avem în vedere pe *Valerius Taurus*, acesta fiind *miles, centurio*, dar și *evocatus*, ultima mențiune arătând că, la un moment dat, fusese demobilizat, dar rechemat sub arme, devenind *evocatus*, respectiv *centurio*. De asemenea, includem în această categorie și militarii din cele opt diplome militare, aceștia devenind *veterani* după ce primiseră *honestamissionem*.

⁸⁵ CIL XVI, 156.

1. *Ignotus – veteranus ex (...)*, originar din Pannonia – *natione Pannonius*⁸⁶. Deoarece inscripția funerară de la Roma este fragmentară, nu cunoaștem decât statutul de veteran din garda pretoriană, însă nu știm numărul cohorței în care servise. Totodată, acest pretorian anonim servise în *centuria* lui *Vo(...)*. Vârsta și perioada de serviciul militar s-au pierdut, însă admitem o recrutare la aproximativ 20 de ani, un serviciu de minimum 16 ani, însă nu putem ști câți ani a trăit acest *Ignotus* după demobilizare. Dacă inscripția este datată la finele sec. II, presupunem că a fost recrutat mai devreme, poate în timpul lui Commodus, însă nu suntem siguri de această ipoteză. Se pare că acest personaj a ales să rămână la Roma după demobilizare, fără a se întoarce în provincia de origine; această observație este valabilă și pentru cei doi veterani menționați mai jos⁸⁷. Comemoratorul sau comemoratorii decedatului sunt necunoscuți, însă admitem un membru al familiei, poate chiar soția veteranului.

2. *Marcus Aurelius Secundinus – veteranus Augusti nostri ex cohorte III praetoria, militiae petitor*, de origine pannonică – *natione Pannonius*⁸⁸. Inscripția funerară de la Roma atestă încetățenirea acestui personaj prin *Constitutio Antoniniana*. Totodată, este menționat și termenul de *militiae petitor*, adică un soldat care petiționase pentru un post de ofițer⁸⁹, probabil în aceeași cohortă pretoriană. Nu știm dacă, după ce făcuse această cerere, Aurelius Secundinus primise o funcție de ofițer, deoarece inscripția este neclară în acest sens.

Veteranul de față a trăit 40 de ani, o lună și trei zile și servise cei 16 ani în garda pretoriană, posibil și o perioadă suplimentară de patru-cinci ani, însă nu putem fi siguri în această privință. În acest caz, presupunem că a fost recrutat pe la 20-24 de ani din provincia Pannonia. Dacă datăm inscripția în 212 sau la puțin timp după aceea, sugerăm recrutarea lui Aurelius Secundinus puțin după 196, în timpul campaniilor lui Septimius Severus din vremea războiului civil. Totuși, nu putem confirma datarea inscripției în anul 212, militarul de față putând fi încetățenit imediat după recrutare, decesul său survenind în intervalul 228-230 p.Ch.

Sursa epigrafică amintește de tatăl lui Aurelius Secundinus, un anume *Marcus*, dar și numele comemoratorilor militarului de față. Probabil tatăl său a servit într-o legiune din Pannonia, oferindu-i șansa fiului să urce mai ușor ierarhia militară romană, în cazul de față în garda pretoriană. Aurelius Secundinus este comemorat de sora lui, *Aelia Valentina*, de fiul său, *Aurelius Secundinus* și de către libertul decedatului, *Marcus Aurelius Primus*. Prezența familiei lui Aurelius Secundinus explică vârsta exactă prezentă în inscripție, sora și fiul fiind și moștenitorii săi (*heredes*), în vreme ce libertul Aurelius Primus fiind cel care a suportat cheltuiala ridicării monumentului epigrafic (*libertus vivus fecit*).

⁸⁶ CIL VI, 3489; Ricci 1993, 189.

⁸⁷ Ca termen de comparație, dintre veterani thraci din garda pretoriană se cunosc șapte personaje care au revenit în provincia natală, însă în prima jumătate a sec. III (Ferjančić 2009, 109; în tabelul din Ferjančić 2009, 113-114, sunt atestați opt veterani thraci din garda pretoriană care s-au întors la Serdica, Philippopolis și Pautalia).

⁸⁸ CIL VI, 2488.

⁸⁹ Sursele epigrafice menționează mai mulți militari atestați cu expresia *militiae petitor*: Helvidius Priscus – eques Romanus (CIL III, 7416); Marcus Aurelius Festinus – veteranus ex cohorte III praetoria (CIL VI, 2485); Marcus Aurelius Emeritus – veteranus, miles petitor (CIL VI, 3548); Aurelius Maximus (CIL VI, 3549); Marcus Ulpius Silvanus – equo publico ornato ab Imperatore Commodo Augusto (CIL VI, 3550); Tiberius Claudius Claudianus – eques Romanus (CIL XIV, 2429) etc.

3. *Lucius Helvius Victor – veteranus ex praetorio*, originar din *Savaria*, Pannonia Superior⁹⁰. Inscripția funerară descoperită la Roma menționează un cetățean roman care provenea din mediul urban al Pannoniei Superior, probabil fiul unui personaj care servise într-o legiune, un veteran stabilit în zonă care și-a ajutat fiul să ajungă în garda pretoriană. Totodată, sursa epigrafică nu atestă cohorta pretoriană din care a făcut parte acest veteran, ci doar sintagma *veteranus ex praetorio*. Nu știm dacă a activat anterior într-o legiune din Pannonia, fiind apoi transferat într-o cohortă pretoriană, deoarece inscripția funerară este tăcută în această direcție.

Lucius Helvius Victor a trăit 45 de ani, însă anii de serviciu nu sunt menționați în sursa epigrafică; probabil servise cei 16 ani regulamentari din garda pretoriană și nu s-a considerat necesară amintirea unui fapt evident. Nu cunoaștem intervalul de recrutare, însă admitem că a activat în garda pretoriană a lui Septimius Severus, decedând cândva în primul sfert din sec. III. Acest veteran este comemorat de fiii săi, *Lucius Helvius Ingenius* și *Lucius Helvius Syrus*; este posibil ca aceștia să fi intrat într-o legiune sau chiar în garda pretoriană. Inscripția amintește și de tatăl veteranului, un *Lucius*, probabil un individ care activase într-o legiune pannonică. Astfel, am atestat trei generații dintr-o familie de militari originari din Pannonia, urmașii unor veterani care s-au stabilit în această provincie în sec. II p.Chr.

La sfârșitul acestui studiu, rezumăm câteva aspecte statistice rezultate din analiza prosopografică, precum și observații privind originea și perioada de recrutare a militarilor din Pannonia în cohortele pretoriene.

Așadar, am avut în vedere următoarele categorii de militari din garda pretoriană:

- trei ofițeri superiori: *Valerius Taurus – centurio cohortis VII praetoriae*; *Titus (...) Iuvencatus – centurio cohortis VII praetoriae*; (...) *rius Maximianus – centurio cohortis III praetoriae*;

- șapte militari de grad inferior: *Sextus Iulius Augurinus – beneficiarius praefecti praetorio cohortis VII praetoriae*; *Aurelius Tertius – beneficiarius praefecti cohortis VIII praetoriae*; *Marcus Lucilius Proculus – fisci curator cohortis VI praetoriae*; *Pletorius Primus – fisci curator cohortis III praetoriae*; *Marcus Ulpius Ingenius – signifer cohortis VII praetoriae*; *Aelius Florus – optio carceris cohortis V praetoriae*; *Aurelius Eliaseir/Iaseir – campidoctor cohortis VIII praetoriae*;

- 121 *milites*; în primul rând, amintim cei doi ofițeri care sunt menționați și în calitate de *milites*: *Valerius Taurus – miles cohortis VII praetoriae* și *Aelius Florus – miles cohortis V praetoriae*. Urmează inscripțiile individuale: *Publius Postumius Florentinus – miles cohortis V praetoriae*; *Tiberius Iulius Restitutus – speculator cohortis V praetoriae*; *Lucius Didienus Seneca – miles cohortis VI praetoriae*; *Aelius Regulus – miles cohortis III praetoriae*; *Valerius Paternianus – miles cohortis X praetoriae*; *Valerius Martinus – miles cohortis X praetoriae*; *Iulius Nero – miles cohortis III praetoriae*; (...) *Aquilinus – miles cohortis III praetoriae*; *Caius Iulius Florus – miles cohortis VIII praetoriae*; *Caius Valerius Spectatus – miles cohortis VIII praetoriae*; *Publius Barbis Maximianus – miles cohortis V praetoriae*; *Marcus Aurelius Dasius – miles cohortis V praetoriae*; *Aurelius Verus – miles cohortis VI praetoriae*; *Tiberius Aurelius Clemens – miles cohortis X praetoriae*; *Aurelius Muccus – miles cohortis X praetoriae*; *Ulpius Tertius – miles cohortis III praetoriae*; *Lucius Valerius Sabinus – miles cohortis II praetoriae*; *Lucius Valerius Victorinus – miles cohortis II praetoriae*; *Ignotus –*

⁹⁰ AE 1867, 33; Ricci 1993, 185.

miles cohortis III praetoriae; Caius Iulius Valerianus – *eques cohortis X praetoriae*; 17 pretorienii din Pannonia Inferior și Superior dintr-o inscripție din anul 200 p.Chr.; 27 de pretorienii din orașele Pannoniei Inferior și Superior din intervalul 209-210 și 213 p.Chr., dintre care 25 de *militēs*, un *eques* și un *speculator*; opt pretorienii din diplome militare din sec. III: Caius Iulius Martinus – *miles cohortis VII praetoriae*, (...)trionius Martialis – *miles cohortis II praetoriae*, Titus Spectatius – *miles cohortis III praetoriae*, Marcus Aurelius Clar(...) – *miles cohortis VIII praetoriae*, Nebus Tullius Ma(...) – *miles cohortis V praetoriae*, Marcus Afranius Quintianus – *miles cohortis I praetoriae*, Publius Anneius Probus – *miles cohortis I praetoriae* și Aurelius Valentinus – *miles cohortis V praetoriae*; 47 de pretorienii cotini din Pannonia Inferior din 223, respectiv 249-251 p.Chr., dintre care șase făceau parte din cavaleria gărzii care-l proteja pe împărat, acei *speculatores*. Printre *militēs* îi putem include și pe frații a doi soldați din garda pretoriană, aceștia de origine ipotetic panonică, anume Valerius Verecundus și Valerius Ianuarinus;

- patru veterani: Valerius Taurus (ipotetic); (...)s – *veteranus cohortis Ignotae, centuria Vo(...)*; Marcus Aurelius Secundinus – *veteranus ex cohorte III praetoria*; Lucius Helvius Victor – *veteranus ex praetorio*.

Militarii din garda pretoriană analizați mai sus sunt de origine panonică, însă prezintă câteva nuanțe la fiecare militar analizat. Astfel, în funcție de proveniența acestora, prezintă în sursele epigrafice, menționăm următoarele categorii: origine provincială – *natione Pannonius*; origine administrativ-provincială – *natione/natus/oriundus Pannonia Inferiore/Superiore*; proveniență urbană – *natione Pannonius* (opțional), *domo (...)*. Nu vom mai menționa numele acestora, ci vom surprinde doar numărul pentru câteva considerații finale.

Astfel, am analizat opt militari care au menționat o origine provincială, atestați prin expresia *natione Pannonius*. De asemenea, am amintit un număr considerabil de pretorienii care aveau o origine provincială: 37 de pretorienii din Pannonia Inferior și doi militari din Pannonia Superior. Cei care au menționat că se născuseră într-un oraș din Pannonia sunt în număr de 83 de persoane⁹¹. Cunoaștem numai doi pretorienii care au amintit o origine rurală clară (*vicus, pagus*). Astfel, avem în vedere un număr considerabil de pretorienii panonici care oferă o proveniență provincială, și mai puțini cei care sunt atestați cu sintagma *natione Pannonius*. Deoarece cea mai mare parte a pretorienilor amintiți sunt urmașii unor veterani stabiliți în orașele Pannoniei încă din sec. II p.Chr., și nu *peregrini* din această provincie, este de înțeles de ce recunoșteau în Cetatea Eternă, împărat și autoritățile administrative proprii conducători. Acest fapt confirmă o integrare a acestor persoane în sistemul militar și administrativ imperial, deci o romanizare a populației Pannoniei, cel puțin la nivel onomastic și juridic.

În ceea ce privește perioada de recrutare a acestor panonici în garda pretoriană, există un tipar specific, atunci când se încorporează într-o perioadă normală, de pace (numărul obișnuit de recruți) într-un interval de criză, fie militară (pregătirea pentru o campanie sau formarea de noi unități în timpul unui război civil), fie demografică (completarea cu noi recruți a unităților decimate de un conflict anterior sau, de exemplu, în cazul ciumei din vremea domniei lui Marcus Aurelius). Astfel, atestăm un număr redus de pretorienii panonici din timpul lui Traian sau Hadrian, probabil era prea devreme pentru recrutări în cohortele pretoriene din provincii insuficient romanizate. Totodată, cunoaștem puțin pretorienii originari din Pannonia în timpul

⁹¹ Pentru amănunte privind formarea, localizarea și istoria orașelor din Pannonia Superior și Inferior, a se vedea Póczy 1980, 239-274.

domniilor lui Antoninus Pius, Marcus Aurelius sau Commodus. În ceea ce privește principatul lui Marcus Aurelius, acesta se implicase direct în războaiele marcomanice și se aflase, la un moment dat, în provinciile dunărene, deci nu înțelegem motivul absenței pretorienilor de origine panonică. Astfel, fie nu a recrutat/transferat panonici în garda pretoriană, fie a făcut-o, dar aceștia nu au avut timp să ridice monumente epigrafice, murind pe câmpul de luptă.

În schimb, majoritatea panonilor au fost încorporați sau au fost transferați din legiuni în cohortele pretoriene în timpul lui Septimius Severus care, înainte de ascensiunea la conducerea imperiului, fusese guvernator în provincia Pannonia. Astfel, după moartea lui Commodus, garda pretoriană a ajuns la cel mai înalt nivel de influență politică din timpul Principatului, ajungând să „vândă” tronul imperial lui Didius Iulianus⁹². Drept pedeapsă pentru această infamie, Severus a desființat o parte a militarilor din cohortele pretoriene, înlocuindu-i cu soldați din legiunile panonice, loiali acestuia⁹³. Acest fapt a fost confirmat de sursele epigrafice analizate anterior, cea mai mare parte a pretorienilor din Pannonia fiind încorporați în garda pretoriană în timpul lui Septimius Severus. Redirecționarea recrutării fusese începută încă din timpul lui Hadrian, atunci când regionalizarea armatei romane devenea o certitudine. Totuși, acțiunea lui Septimius Severus a reprezentat o schimbare majoră în sistemul de recrutare roman, acesta favorizând, de la începutul sec. III, persoanele din provinciile dunărene. Aceste provincii reprezentau încă zone bogate în recruți, dar și în forțe politico-militare latente, acestea din urmă răbufnind în timpul crizei de la mijlocul veacului al III-lea.

După epoca Severilor, avem în vedere mai multe inscripții și diplome militare care atestă pretorienii originari din Pannonia, dintre care amintim o *constitutio* din vremea lui Gordian III, trei din timpul lui Filip Arabul, inscripția cu cei cinci cotini din Pannonia Inferior din timpul lui Decius, o diplomă din vremea domniei comune Valerianus și Gallienus și, ultima mențiune pe care o avem, o diplomă militară din timpul tetrarhiei, mai precis din 298 p.Chr. Cu toate acestea, de la mijlocul sec. III atestăm o dispariție treptată și o diminuare cantitativă și calitativă a surselor epigrafice. Fie a scăzut interesul pentru aceste surse, fie criza din 235-284 p.Chr. a determinat redistribuirea atenției și a efortului financiar, chiar și individual, către alte probleme de ordin militar, social sau economic.

---

⁹² SHA, *Did. Iul.*, II, 7.

⁹³ Dio Cass., LXXIV, 1; SHA, *Sept. Seu.*, XVII, 5; Herod., III, 13.

Bibliografie

- Benea, D. 1983, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei: legiunea a VII-a Claudia și legiunea a III-a Flavia*, Cluj-Napoca.
- Breeze, D. 1969, *The Organisation of the Legion: The First Cohort and the Equites Legionis*, JRS 59, 50-55.
- Breeze, D. 1974, *The organisation of the career structure of the immunes and principales of the Roman army*, BJ 174, 245-292.
- Busch, Al. W. 2007, „Militia in urbe”. *The Military Presence in Rome*, în Blois, L. de, Lo Cascio, E. (eds.), *The Impact of the Roman Army (200 BC – AD 476). Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects. Proceedings of the Sixth Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, 200 B.C.– A.D. 476), Capri, March 29 – April 3, 2005*, Brill, Leiden, Boston, 315-341.
- Campbell, B. 1994, *The Roman Army, 31 BC-AD 337. A sourcebook*, Routledge, London, New York.
- Durry, M. 1938, *Les Cohortes Prétoriennes*, Paris.
- Farnum, J. H. 2005, *The Positioning of the Roman Imperial Legions*, BAR IS, Oxford.
- Ferjančić, S. 2009, *Veterans of the Praetorian Guard in the Central Balkan Provinces*, Zbornik Matice srpske za klasične studije 11, 107-121.
- Le Bohec, Y., Wolff, C. 2000, *Legiones Moesiae Superioris*, în Le Bohec, Y. (ed.), *Les légions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (17-19 septembre 1998)*, De Boccard, Lyon, 239-245.
- Mann, J. C. 1988, *The Organization of the Frumentarii*, ZPE 74, 149-150.
- Póczy, K. 1980, *Pannonian Cities*, în Lengyel, A., Radan, G. T. B. (eds.), *The Archaeology of Roman Pannonia*, The University Press of Kentucky, Lexington, Budapest, 239-274.
- Pollard, N. 2006, *The Roman Army*, în Potter, D. S. (ed.), *A Companion to the Roman Empire*, Oxford, 206-227.
- Ricci, C. 1993, *Balcani e danubiani a Roma. Attestazioni epigrafiche di abitanti delle province Rezia, Norico, Pannonia, Dacia, Dalmazia, Mesia, Macedonia, Tracia (I-III sec.). Parte II: I militari*, în Mrozewicz, L. (ed.), *Prosopographica*, Poznan, 175-208.
- Southern, P. 2006, *The Roman Army. A Social and Institutional History*, ABC Clío, Santa Barbara, Denver, Oxford.
- Speidel, M. A. 1992, *Roman Army Pay Scales*, JRS 82, 87-106.
- Speidel M. P. 1994, *Riding for Caesar. The Roman Emperors' Horse Guard*, London.
- Syme, R. 1980, *Guard Prefects of Trajan and Hadrian*, JRS 70, 64-80.
- Webster, G. 1985, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.*, 3rd edition, Barnes&Noble Books, Totowa, New Jersey.

<http://www.manfredclauss.de/gb/index.html>.